

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра загальноправових дисциплін

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БОРОТЬБИ З ЛЕГАЛІЗАЦІЄЮ
ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ»**

студентки 2 курсу, 8 м групи
спеціальності 081, «Право»
спеціалізації «Правове забезпечення
безпеки підприємницької діяльності»

Гавурської Вікторії
Романівни

Науковий керівник
кандидат юридичних наук,
професор кафедри

Шестопалова Людмила
Миколаївна

Гарант освітньої програми
кандидат юридичних наук,
професор

Крекул Юрій
Іванович

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ	
ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ.....	7
1.1. Злочинна діяльність як суспільно небезпечна правова категорія....	7
1.2. Кримінально-правова сутність легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.....	18
1.3. Кореляційні зв'язки між корупцією та легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом.....	30
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА МЕХАНІЗМІВ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ	
ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ.....	41
2.1. Технологія, джерела та підґрунтя для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.....	41
2.2. Класифікація етапів та способів легалізації злочинних доходів....	53
2.3. Обстановка вчинення злочинів, пов'язаних з легалізацією доходів від здійснення організованої злочинної діяльності.....	64
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО	
УДОКОНАЛЕННЯ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ.....	75
3.1. Імплементация міжнародного та зарубіжного досвіду боротьби з легалізацією злочинних доходів як елементу економічної злочинності.....	75
3.2. Шляхи удосконалення законодавства щодо протидії легалізації злочинних доходів.....	87
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	98

ВСТУП

Актуальність теми. Серйозні недоліки при проведенні реформ в економічній, правоохоронній та інших галузях державної діяльності, послаблення системи державного регулювання та контролю, недосконалість правової бази, зниження духовного потенціалу суспільства є основними факторами, які сприяли зростанню рівня злочинної діяльності, особливо її організованих форм, а також проявів корупції. У цих умовах важливого значення набуває правове забезпечення ефективної економічної та соціальної політики, створення механізму контролю за виконанням законодавства України, зокрема щодо протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом та результаті організованої злочинної діяльності.

Проблема протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом в Україні, актуалізувалася настільки ж стрімко, як і протидія організованій злочинній діяльності. Легалізація злочинних доходів від організованої злочинної діяльності тісно пов'язана з кримінальним переміщенням значного капіталу і є проміжною вагомою метою для повторення злочинного кола, або розроблення та вчинення нового ланцюга злочинів.

Перешкоджання проникненню «брудних» грошей у легальну економіку є значним фактором зниження активності злочинних формувань. Установлюючи кримінальну відповідальність за легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, законодавець тим самим створив необхідні умови для того, щоб заняття незаконним бізнесом було не вигідним, оскільки криміналітет втрачає можливість досягнення головної мети, яка полягає у вільному використанні незаконно здобутих доходів.

Викладені положення й зумовили вибір теми випускної кваліфікаційної роботи, у якій реалізовано спробу дослідити теоретико-правові аспекти та кримінально-правовий зміст ознак складу злочину, передбаченого ст. 209 КК України, проаналізувати його кваліфікуючі й особливо кваліфікуючі ознаки а

також відмежувати його від суміжних злочинів та визначити проблематику кваліфікації даного злочину в умовах боротьби з корупцією в Україні.

Теоретичною основою випускної кваліфікаційної роботи стали наукові положення, які сформульовані в доктрині кримінального права та містяться у працях таких відомих вітчизняних дослідників таких як П. П. Андрушко, С. М. Баліна, О. М. Бандурка, Г. М. Бірюков, В. М. Бутузов, В. П. Головіна, Л. М. Доля, О. О. Дудоров, В. А. Журавель, Я. Ю. Кондратьєв, Р. О. Коніжай, О. Є. Користін, М. В. Корнієнко, В. В. Кузнецов, Н. М. Мироненко, С. І. Ніколаюк, А. В. Савченко, А. Г. Семчук, В. І. Шакур, В. Ю. Шепитько, І. В. Цюприк, А. І. Ярмоленко та ін.

Мета і завдання дослідження. Мета випускної кваліфікаційної роботи полягає в тому, щоб за результатами дослідження кримінально-правової природи, об'єктивних і суб'єктивних ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, визначити та надати пропозицій щодо удосконалення методів боротьби із зазначеним суспільно небезпечним (злочинним діянням) шляхом внесення змін і доповнень до чинного законодавства.

Для її досягнення були поставлені такі *завдання*:

- дослідити нормативні основи та наукові позиції легалізації (відмивання) доходів, одержаних у результаті злочинної діяльності;
- визначити родовий, безпосередній об'єкт та предмет легалізації (відмивання) доходів, одержаних у результаті злочинної діяльності;
- дослідити місце і роль корупції в легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом;
- проаналізувати технологію, джерела, підґрунтя, етапи, способи та обстановку легалізації доходів, одержаних у результаті злочинної діяльності;

- дослідити ознаки складу легалізації, які характеризують суб'єкт і суб'єктивну сторону злочину;
- сформулювати пропозиції щодо удосконалення правових засад протидії досліджуваному виду злочинів;
- запропонувати зразки зарубіжного досвіду протидії легалізації доходів, одержаних у результаті злочинної діяльності для удосконалення вітчизняного законодавства;

Об'єктом дослідження є правові відносини у сфері легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Предметом дослідження є правове регулювання боротьби з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом.

Методи дослідження. Методологічну основу становлять положення теорії пізнання й загальної теорії кримінального права. У процесі дослідження застосовувалися наступні наукові методи. Логіко-історичний метод використано у розділі 1 при дослідженні розвитку об'єкта дослідження; вчення, що його відбиває, а також кримінально-правових понять та зв'язків між різними видами злочинів. Порівняльно-правовий застосовано у розділах 1 та 2 при аналізі норм законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, а також суджень і вчень юристів, які займалися розглядуваною проблематикою. Догматичний метод застосовувався у розділі 2 при дослідженні змісту законодавчих положень про легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом. У розділі 3 випускної кваліфікаційної роботи застосовувалися: системно-структурний метод дослідження при з'ясуванні недоліків норми, що передбачає кримінальну відповідальність за легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом та логіко-нормативний метод при формулюванні пропозицій щодо змін чинної редакції ст.209 КК України).

Джерельною базою випускної кваліфікаційної роботи є Конституція України, Кримінальний кодекс України. При написанні

випускної кваліфікаційної роботи було вивчено сучасне кримінальне законодавство України, а також зарубіжних країн, ряд нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини протидії відмиванню грошей, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, а також фахової наукової літератури, сучасної публіцистики, періодичних видань тощо.

Новизна результатів та їх практичне значення полягає в тому, що випускна кваліфікаційна робота є самостійною, завершеною науковою працею, щодо дослідженням теоретичних проблем уникнення та протидії легалізації зазначених протиправних доходів, вчинення корупційної діяльності у даній сфері, кримінальної відповідальності за визначені злочини, застосування зарубіжного досвіду кримінально-правової протидії. Практичне значення полягає у пропозиції моделі кримінально-правової норми про протидію легалізації злочинних доходів, одержаних злочинним шляхом для вдосконалення кримінального законодавства, зокрема КК України.

Апробація результатів роботи частково здійснена у науковій статті на тему «Зарубіжний досвід і вітчизняні перспективи протидії легалізації злочинних доходів», яка опублікована у науковому збірнику студентських робіт «Правове регулювання підприємницької діяльності» (м. Київ, КНТЕУ, 2018).

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, що поєднують вісім підрозділів, загальних висновків та списку використаних джерел (107 найменувань). Повний обсяг роботи становить 107 сторінок, з них обсяг основного тексту – 97 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

1.1. Злочинна діяльність як суспільно небезпечна правова категорія

Нині спостерігаються такі негативні явища в Україні, як недосконале законодавство, соціально-економічні проблеми, латентність злочинності. Зазначені явища завдають шкоди не тільки суспільству, але й виокремлюють, на сьогоднішній день, злочинну діяльність як досить вигідну справу. Дослідження таких явищ як злочин, злочинність та злочинна діяльність, необхідне як для теорії, так і для практики.

Злочинність завжди була певним відображенням умов життєдіяльності суспільства на кожному історичному етапі його розвитку. Це не тільки звичайна сукупність злочинів, а й закономірне соціальне явище. Саме тому протидія злочинності шляхом реагування на конкретні злочинні акти ніколи не руйнувала підвалин самої злочинності.

Злочинність – своєрідна субкультура суспільства [92, с. 102]. Це об'єктивне, незалежне від нас явище, яке існує за своїми законами, умовами розвитку. Зазначене дає можливість зробити висновок, що сприймати, протидіяти, визначати сутність злочинності за критеріями десятирічної давнини, сьогодні не можливо.

Так, П. А. Скоблицов, визначає злочинну діяльність як систему об'єднаних загальними мотивами і цілями злочинних дій, операцій і епізодів, розрахованих на досить тривалий період і підготовку, що містять планування, здійснення, маскування і протидію їх викриттю, фактично зводячи їх до конкретного злочину [85, с. 65], а В. В. Білецький визначає злочинну діяльність як основний зміст розслідуваної події [8, с. 36]. П. А. Воробей характеризує правовий аспект вчинення неодиначного

злочину, але не саму діяльність злочинців [17, с. 26]. О. Є. Користін визначає, що злочинна діяльність — це особливий різновид людської діяльності, котра має всі загальні соціально-психологічні властивості [39, с. 178].

Зазначене дає змогу зробити висновок, що поняття «злочинна діяльність» використовується в основному під час опису тих чи інших кримінально-правових питань, ніж для проникнення в її сутність. До того ж здебільшого акцентується на тотожності понять «злочин», «злочинність» і «злочинна діяльність». Однак, ці поняття не тотожні і не взаємозамінні, але ж, безперечно пов'язані між собою.

Так, злочин – це комплекс дій з досягнення протиправним шляхом мети або цілей, що ставляться особою. Характер цих дій може бути дуже різноманітним залежно від умов і засобів досягнення конкретних цілей. Слід зазначити, що для характеристики дій злочинця не підходить термін «поведінка» через обмеженість його змісту [20, с. 12]. Злочинність – це сукупність скоєних злочинів, що характеризує їх якісну і кількісну поширеність, хоча трапляється і таке визначення злочинності як «властивість суспільства породжувати злочини», що лише «зовні виражається сукупністю злочинів» [35, с. 19]. Злочинна діяльність – це шляхи і способи існування і розвитку злочинної частини суспільства.

Таким чином, злочин – це поодиноке явище, злочинність – загальне, а злочинна діяльність – прояв і відображення соціальної сутності злочинів і злочинності як соціального елемента життєдіяльності суспільства [1, с. 11]. При цьому злочинна діяльність – це цілеспрямоване вчинення дій для забезпечення свого існування. Також злочин – це елемент (частка) – злочинної діяльності.

Проблема протидії злочинності завжди залишається актуальною, але на поточний момент її вирішення потребує особливої уваги. Адже йдеться не про поодинокий акт вчинення злочину, а про діяльність злочинців. Саме слово «діяльність» припускає певну професіональність, упорядкованість, оскільки є родом занять, здійсненням певної роботи [25, с. 26]. Злочинна

діяльність спрямована на протизаконне задоволення потреб певної частини суспільства за рахунок інтересів більшості його членів.

Сучасна злочинність породжена перехідним періодом розвитку суспільства та за своїми якісними і кількісними характеристиками відрізняється від попередньої злочинності. Це зовсім нова злочинність, яка відрізняється професіональністю, організованістю, масштабністю, транснаціональністю, технічно озброєна на найвищому рівні, що вимагає неординарності засобів державного протистояння цьому суспільному феномену.

Особливим різновидом злочинної діяльності є заняття нею як професією. При цьому професіональна злочинність – це своєрідний носій традицій кримінального середовища. Тип професіонального злочинця був відокремлений у класифікації злочинців, яка була прийнята на Гейдельберзькому з'їзді Міжнародної спілки криміналістів ще у 1897 р. Це поняття пов'язували з ознакою завзятості, небажанням відмовитись від вчинення злочинів, використанням певних навичок [63, с. 15].

Злочинці-професіонали зазвичай носії злочинної субкультури та активні пропагандисти злодійських традицій. Проблема професіональної злочинності поряд з існуючим нині безробіттям стає найбільш гострою. Ознакою кримінального професіоналізму є елементи кримінальної субкультури, тобто жаргон, татуювання, норми спілкування, а також схильність до дотримання кримінальних традицій і законів.

Стосовно злочинної діяльності ознаками професіональності можна визначити наступні:

- а) високий рівень виконання злочинних операцій, який забезпечує досягнення злочинного наміру;
- б) існування за рахунок результатів злочинної діяльності.

Зазначене дає підставу стверджувати, що професіональна злочинність – це вид злочинності, який характеризується досконалістю та є основним джерелом існування злочинців, а також потребує спеціальних навичок.

Частіше за все професіональна злочинна діяльність триває достатньо довгий термін, складається з багатьох злочинів, має корисливу спрямованість; здійснюється частіше за все однією або кількома особами, які володіють певними навичками та вважають цю діяльність своїм головним заняттям, що надає постійний основний прибуток.

Так, до ознак професіональної злочинної діяльності слід віднести: досконалість злочинної діяльності; наявність злочинної спеціалізації; використання результатів злочинної діяльності як основного джерела доходу; приналежність до кримінального середовища. Як визначає Г. А. Матусовський, вищою формою професіональної сучасної злочинної діяльності є організована злочинна діяльність, суттю котрої є отримання надприбутків [51, с. 100].

До основних ознак організованої злочинності Я. М. Кураш зараховує: а) тривалість; б) корисливу спрямованість; в) внутрішньогруповий розподіл ролей; г) планування злочинів [47, с.74].

Р. П. Марчук, О. І. Попов, В. А. Онисьєв виділяють такі блоки ознак організованої злочинності: а) тривалість; б) системність; в) масштабність; г) мета; д) способи; є) забезпечення безпеки. Науковці вважають визначальними її ознаками ієрархічність системи організації та масштабність діяльності [49, с. 30].

Існування злочинності в цілому й організованої злочинності зокрема, пов'язано із проявом складних негативних протиріч розвитку сучасного українського суспільства, які особливо загострилися в перехідний (до нових ринкових відносин) період. Підсумовуючи, треба зазначити, що організована злочинність – це соціально-економічне явище.

Основною особливістю сучасної злочинності в Україні є посилення її організованості, професіоналізму, консолідації кримінального середовища, а головне, – зростаючий негативний вплив організованих форм злочинності на злочинність неорганізовану.

Цей вплив відбувається:

- у результаті загального еволюційного розвитку злочинності;
- за рахунок поглинання нижчої форми злочинності вищою (практиці відомі численні приклади силового підпорядкування лідерами організованих злочинних формувань «неорганізованих» злочинців [26, с. 80]).

Такі явища як організованість і професіоналізм взаємозалежні: чим вище показник кримінального професіоналізму, тим яскравіше проглядаються його організовані форми. Організована злочинність тісно пов'язана із професіональною, зокрема зі злочинською, що полягає у певній формалізації діяльності – наявності ієрархії, правил поведінки тощо.

Однак не можна змішувати професіональну злочинність із організованою. Ще у 1989 році Х. Х. Кернер відзначав неможливість об'єднання організованої злочинності з іншими видами злочинності, оскільки вона відзначається цілісністю, і власне в ній можна виділити різні напрямки діяльності, вона сама форма злочинності [35, с. 31].

В. І. Дрьомин одним із перших зазначив на такій важливій ознаці організованої злочинності, що відрізняє її від професіональної злочинності, як наявність корумпованих зв'язків із працівниками органів державної влади й управління [24, с. 85].

У середовищі професіональної злочинності, на відміну від організованої, вважаються неприпустимими будь-які неформальні контакти із представниками правоохоронних органів. Організована ж злочинність не приховує своєї мети – вербування працівників міліції, прокуратури, податкових органів, служби безпеки для використання їхніх професіональних повноважень у власних інтересах.

Звідси випливає думка, з якою не можна не погодитися, що «організована злочинність не тільки й не стільки кримінально-правове поняття, скільки складне соціальне явище. Професіональна ж злочинність – суто кримінально-правове явище, що не має політичного забарвлення» [7, с. 270]. Ряд учених підкреслюють, що організована злочинність – це якісно новий рівень групової професіональної злочинності [5, с. 37; 61, с. 20].

Аналіз юридичної літератури свідчить, що практично неможливо дати вичерпне визначення організованої злочинності, котре відображало б одночасно кримінально-правові, кримінологічні й криміналістичні її аспекти. Але які б визначення організованої злочинності не давалися, усі вони містять два основних її елементи: організоване злочинне формування й організована злочинна діяльність.

При існуючій безлічі визначень організованої злочинності у яких констатується, що остання – це особливий вид діяльності, яка здійснюється певною категорією суб'єктів, об'єднаних у злочинні співтовариства, з метою протиправного досягнення прибутку (надприбутку) [68, с. 200].

Як щодо визначення організованої злочинності, так і щодо організованої злочинної діяльності немає спільного розуміння. Але, організовану злочинну діяльність як предмет наукового дослідження варто зарахувати до науки криміналістики.

Власне науку кримінального права в цій діяльності цікавлять своєрідні структурні елементи (закономірності формування, функціонування злочинних спільнот, суб'єктивні особистісні якості учасників; закономірності, пов'язані з метою, об'єктом, типовими предметно-технологічними ознаками діяльності; закономірності, які характеризують способи її здійснення) а також взаємозв'язок між цими елементами. Ця інформація необхідна для формування криміналістичної характеристики певного виду, окремих її видів і розробки відповідних методичних рекомендацій щодо виявлення й розслідування цього виду злочинності.

Результати наукових досліджень дозволили виявити основні риси, характерні злочинній діяльності сучасних організованих злочинних формувань. До зазначених рис належать наступні:

- 1) високий рівень організації й конспірації злочинної діяльності завдяки тому, що вона здійснюється членами високоорганізованого злочинного співтовариства з ієрархічністю його побудови, при якій функції виконавчі і загально-організаційні не збігаються;

2) наявність корумпованих зв'язків в апараті влади й управління, а також у правоохоронних органах;

3) наявність «парасолі безпеки» організованих злочинних груп за рахунок створення структур, що забезпечують зовнішню й внутрішню безпеку злочинного співтовариства (групи збройної охорони, бойовиків, групи розвідки, контррозвідки, використання корумпованих зв'язків);

4) політизація злочинної діяльності, тобто прагнення членів злочинних співтовариств до влади або встановлення таких відносин з окремими представниками органів влади й управління, які дозволили б впливати на місцеву фінансово-господарську й кримінальну обстановку з метою розширення масштабів своєї злочинної діяльності;

5) масштабний, міжрегіональний або навіть міжнародний характер злочинної діяльності. При цьому сфери злочинної діяльності виділяються або за територіальною ознакою, або за галузями економіко-господарської та банківсько-кредитної діяльності;

6) величезний бюджет злочинного співтовариства;

7) корисливо-насильницька спрямованість злочинної діяльності та її тісний зв'язок з тіньовою економікою;

8) здійснення кримінально-контрольних функцій над легальною банківсько-комерційною діяльністю на певній території, а також над професійною злочинною діяльністю нелегального характеру (наркобізнес, проституція, азартні ігри й ін.) [64, с. 12].

До додаткових ознак належать наступні:

- легалізація доходів, одержаних у результаті злочинної діяльності через легальні форми комерційної й банківсько-кредитної діяльності для подальшого їхнього використання з різною метою;

- зухвало-насильницькі способи здійснення злочинної діяльності.

Головною метою організованої злочинної діяльності є одержання максимального прибутку. Однак одержання прибутку злочинним шляхом не є остаточною метою організованої злочинної діяльності. Її метою може бути

також одержання лідерами організованих злочинних формувань владних повноважень у державних та інших органах.

Організована злочинна діяльність як і організована злочинність містить свої елементи, якими є організоване злочинне формування, обстановка в якій відбувається ця діяльність; а також злочинне діяння, що слугує головним засобом досягнення злочинних цілей, намічених організованим співтовариством.

У юридичній літературі існують різні класифікації й визначення видів і форм діяльності організованих злочинних формувань: організована злочинна група, злочинна організація, злочинне співтовариство, злочинне угруповання тощо.

У діючому Кримінальному кодексі України закріплені такі поняття, як стійка організована злочинна група осіб, що об'єдналася для вчинення одного або декількох злочинів, і злочинна організація – згуртована організована група (організація), створена для вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів (ст.28).

Виділяючи організовану злочинність (як соціально-правове явище) і власне організовану злочинну діяльність, що є частиною поняття «організована злочинність», можна припустити, що формами організованої злочинної діяльності є – група, банда, угруповання, організація, співтовариство.

Ступінь суспільної небезпеки й значимості різних форм організованої злочинної діяльності неоднакова. Найбільш небезпечними є: банди, злочинні організації. Наявність організованого злочинного співтовариства, на відміну від інших видів злочинності, є тою неодмінною умовою, за якої організована злочинність може існувати й розвиватися. Цей чинник одна з головних рис досліджуваної злочинності [67, с. 75].

Обстановка, у якій відбувається формування злочинних організацій і здійснюється їхня кримінальна діяльність тим або іншим способом, залежить

від багатьох чинників, зокрема від часу, місця вчинення, сформованих умов соціально-економічної й політичної діяльності й ін.

Злочинні діяння як елемент організованої злочинної діяльності визначають її кримінально-правову спрямованість, головним чином основний спосіб досягнення злочинних цілей. До них зазвичай належать найбільш доступні, досить безпечні для даного формування діяння, що приносять йому найбільшу матеріальну й іншу вигоду у певний період часу їхнього вчинення на певному територіальному просторі. Як правило, це тільки корислива або корислива-насильницька діяльність, яка є постійним злочинним бізнесом та забезпечує одержання організованими злочинними формуваннями максимальних прибутків, надприбутків.

Поряд з основними, здійснюються діяння, які пов'язані з підготовкою базової злочинної діяльності й забезпеченням приховання її результатів. До них належать злочини, спрямовані на забезпечення злочинного формування зброєю, транспортом, необхідними технічними засобами і документами.

Організована злочинна діяльність містить у собі не тільки кримінально-карні дії, але й інші, котрі здійснюються з метою забезпечення функціонування злочинного формування, наприклад, створення фірм, комерційних підприємств.

Отже, усі діяння, за які у КК України передбачено кримінальне покарання, можна розділити на такі групи:

- ті, які вже активно використовуються злочинними формуваннями як базові елементи організованої злочинної діяльності (наприклад, привласнення чужого майна, хабарництво, корисливо-насильницькі злочини);
- ті, які можуть, виступити як базові елементи, але поки що широко не використовуються злочинними формуваннями через їх малодохідність або ризикованість (у цей час це скупівля нерухомості виробничого й сільськогосподарського призначення, вбивства на замовлення, викрадення людей);

- ті, які не можуть бути базовими елементами організованої злочинної діяльності, власне, через притаманні їй особливості (наприклад, злісне ухилення від сплати аліментів та ін.).

Звідси у науці кримінального права організовану злочинну діяльність можна визначити як певний вид спеціалізації злочинних діянь, базовими класифікаційними ознаками яких є структури диспозицій статей Особливої частини КК України [96, с. 30].

Взявши за основу просторовий чинник організовану злочинну діяльність можна класифікувати як регіональну, міжрегіональну й транснаціональну.

До критеріїв щодо наступної класифікації організованої злочинної діяльності може бути покладено відповідні сфери прояву, а саме організована злочинна діяльність, що реалізується: а) у сфері економіки; б) у сфері управління; в) у соціальній сфері; г) загальнокримінальної спрямованості.

Підбиваючи підсумок вищевикладеному, під організованою злочинною діяльністю автором розуміється сукупність взаємозалежних організованих злочинів загальнокримінальної та економічної спрямованості, вчинених певною групою осіб, що об'єдналися у стійкі, високоорганізовані, захищені від швидкого викриття злочинні формування (групи, організації, співтовариства) у вигляді злочинного промислу з метою збільшення доходів, з використанням корумпованих і інших зв'язків.

Усе зазначене дозволяє також визначити злочинну діяльність як систему суспільно небезпечних діянь, передбачених кримінальним законом, психологічно обумовлених загальною метою. Злочинна діяльність відображає спрямованість особи, її ставлення до оточення і є усвідомленою та вольовою, цілеспрямованою поведінкою, що складається з різноманітних протизаконних засобів досягнення.

Злочинна діяльність відповідає визначенню діяльності як активного впливу соціального суб'єкта на об'єкт, який здійснюється за допомогою певних засобів (методів, прийомів, знарядь) для досягнення мети, визначеної

суб'єктом. В основному злочинній діяльності притаманний руйнівний напрямок, що якраз і властиво сучасній професійній, організованій злочинності.

Підводячи підсумок щодо дослідження таких кримінально-правових категорій як злочинна діяльність та організована злочинна діяльність необхідно зазначити наступне. Злочинна діяльність існує і її структурними елементами є дії – злочини, вчинені організованими злочинними угрупованнями, спрямовані на досягнення мети своїми специфічними засобами. Ступінь її суспільної небезпеки виходить за звичайні рамки одиничних і множинних злочинів. Тому боротьба зі злочинністю потребує дослідження не лише окремих складових її частин – злочинних актів, а саме злочинної діяльності як соціального явища і чинника життєдіяльності злочинності. У системі легалізації злочинних доходів важливе місце на сьогодні займає корупційна злочинність, яка є частина корисливої злочинності. Це поширений вид злочинності особливо в країнах, де відсутні демократичні традиції і слабо розвинена економіка. Така злочинність являє собою вчинення деяких дій за незаконну винагороду державним чиновникам, посадовим особам, службовцям приватної установи чи громадським і політичним діячам на користь того, хто винагороду пропонує або змушений його запропонувати.

На нашу думку, це важливо не тільки для забезпечення всебічного аналізу цього явища з метою визначення конкретних заходів протидії, але й через те, що недостатня повнота пізнання його природи та законів розвитку призвела до поглиблення професійності злочинності, появи організованої злочинної діяльності, а також до різкого зниження результативності та якості протидії. Лише глибокий аналіз усіх елементів структури організованої злочинної діяльності дасть змогу сформулювати необхідні пропозиції щодо внесення змін та доповнень до чинних нормативно-правових актів кримінального законодавства.

1.2 Кримінально-правова сутність легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом

Зміст і цілі такої суспільно небезпечної категорії як легалізація злочинних доходів, доцільно розпочати з детального аналізу позицій вітчизняних науковців щодо сутності даної категорії. Оскільки саме сформований науковий досвід дасть можливість сформулювати чітке уявлення про стан та «перспективи» розвитку даного суспільно небезпечного (караного) явища.

Так, П. П. Андрушко розуміє під відмиванням процес, при якому «брудні» кошти (зазвичай готівка), одержані в ході злочинної діяльності, пропускаються через банківську систему таким чином, що перетворюються на «чисті» кошти, тобто вони виглядають законними, у зв'язку з чим не можливо визначити особу, котра стала ініціатором угоди, а також і злочинне походження цих коштів [1, с. 340].

А. С. Беницький під поняття легалізації доходів, що одержані незаконним шляхом, розуміє як навмисне надання легітимного вигляду користуванню, володінню чи розпорядженню фінансовими коштами, іншим майном [6, с.121].

О. О. Дудоров вважає, що легалізацією незаконних доходів є умисне приховування їхнього походження шляхом спотворення інформації про справжній характер доходів, джерело, місцезнаходження, право власності на доходи чи інші права на них, укладання угод з незаконними доходами з метою подальшого їхнього введення в юридично легальному (легітимному) вигляді в різних формах (придбання рухомого або нерухомого майна, інвестування в легальну економічну діяльність) в офіційний економічний кругообіг [27, с. 90].

Г. Г. Зуйков легалізацію доходів розглядає як різноманітні дії (фінансові операції, інші операції), що здійснюються з метою приховати

наявність і (або) походження майна, одержаного таким способом для того, щоб потім отримувати з нього доходи [31, с. 107].

Усі вищезгадані визначення поняття легалізації злочинних доходів інших осіб відображають його кримінально-правову, спираючись на яку, з урахуванням завдань та функцій криміналістики, ми зможемо надати визначення цьому прояву організованої злочинної діяльності.

Під поняттям легалізації незаконних доходів розуміємо окремих напрямків організованої злочинної діяльності. Абсолютна більшість подібних злочинів вчиняється з прагненням, насамперед, отримати певну економічну вигоду. Доходи, одержані у результаті організованої злочинної діяльності, зрештою націлені на якісь економічні відносини, щоб надати добуванням вигоди законної форми. Мотив такого прагнення пояснюється передусім острахом можливого насильницького втручання держави, здатного за допомогою накладання арешту на майно, конфіскації, обкладання податком чи штрафними санкціями вилучити або применшити нелегально одержані доходи.

Під терміном «відмивання грошей» маються на увазі також методи й процедури, що дозволяють одержані в результаті незаконної діяльності кошти переводити в інші активи для приховання їхнього справжнього походження, справжніх власників або інших аспектів, котрі могли б свідчити про порушення законодавства. Найбільш широко різні способи відмивання доходів використовуються в таких справах (діяльностях), як торгівля наркотиками і зброєю, шахрайство, терористична діяльність, здирництво, проституція, торгівля контрабандними та викраденими товарами. Проте за своєю суттю відмивання доходів супроводжує будь-який злочин, мотивом якого є одержання доходу.

Легалізація (від латинського *legalis* – законний) означає узаконення, надання законної сили будь-чому, перехід на легальне становище [87]. А термін «легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом» введений в український юридичний обіг Кримінальним кодексом України в 2001р.[44].

Існує кілька визначень, які підпадають під вислів «відмивання грошей»:

1. Відмивання грошей – це конверсія або трансфер грошових коштів, про які відомо, що вони одержані в результаті серйозного порушення закону з метою їх укриття чи завуальованості їхнього незаконного походження; або допомога особі, причетній саме до такого правопорушення, і коли ця особа намагається сховатися від переслідувань за законом; або приховування, чи маскуванню справжньої природи, джерела, місця, характеру пересування, прав володіння надбанням, але знаючи, що це надбання одержано в результаті серйозного злочину [32, с. 185].

2. У національному законодавстві під легалізацією злочинних доходів розуміється вчинення дій, спрямованих на приховування чи маскуванню незаконного походження коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, а так само набуття, володіння або використання коштів або іншого майна, за умови усвідомлення особою, що вони були доходами [6, с. 99].

Якщо процес відмивання відбувається успішно, кримінальні структури починають контролювати доходи, які приносять відмиті вкладення, а в ідеальному випадку злочинці отримують легітимне прикриття джерела «брудних» коштів. Відмивання капіталів відіграє основну роль для втілення амбіцій контрабандистів, наркаторгівців, терористів, організованих злочинних груп і тих біржовиків, банкірів, дилерів і багатьох інших, хто не бажає платити податки і потрапити в поле зору влади через швидке збагачення нечесним шляхом.

Через відмивання зацікавлені в цьому особи сподіваються інвестувати доходи від цих операцій у діяльність, за котру за законами не передбачається конфіскація майна.

Відмивання доходів незаконного походження підриває також основи законного бізнесу, створюючи феномен обтяження фінансових відносин

додатковими ризиками і витратами (наприклад, пов'язаними з вимаганням хабарів державними посадовими особами контролюючих державних служб); деформує природні структурні зміни в економіці, спотворює цільовий вплив державних органів управління на економічний розвиток, так як сприяє напрямку грошових коштів не на створення соціально корисних об'єктів, а на вилучення надприбутків за допомогою економічної діяльності, за котру передбачене кримінальне покарання.

Щоб не плутати суть процесу відмивання доходів із суттю його певних складових компонентів, імовірно, логічніше за все підкреслити різницю між приховуванням існування злочинно одержаних доходів і маскування їхнього характеру. Термін «відмиті» навряд чи можна застосувати до одержаних у результаті злочинів доходів, коли їх приховують, наприклад, шляхом витрачання у вигляді анонімної готівки або переміщення в держави, які не передбачають покарання за використання доходів незаконного походження. Адже все зводиться до того, що наявність одержаних злочинним шляхом доходів переховується від правоохоронних органів далеко від місця, де було скоєно основний злочин. Однак, якщо доходам надати вигляду законності походження в тих країнах, де щодо доходів, одержаних із незаконних джерел, застосовуються санкції, тоді і лише тоді можна говорити, що вони є дійсно відмитими, оскільки був замаскований їхній характер [18, с. 115].

Підсумуємо, що до основних завдань діяльності з легалізації злочинних доходів можна віднести:

1. Приховування слідів походження доходів, одержаних з нелегальних джерел.
2. Створення законного вигляду одержання доходів.
3. Приховування осіб, котрі одержують незаконні доходи і котрі ініціюють сам процес відмивання.
4. Ухилення від сплати податків.

5. Забезпечення зручного та оперативного доступу до доходів, одержаних з нелегальних джерел. Створення умов для безпечного і комфортного споживання.

6. Створення умов для безпечного інвестування в легальний бізнес.

Відсутність обмежень у способах одержання доходів багато в чому визначає високу ефективність (з економічного погляду) діяльності злочинних організацій.

По-перше, вони не платять податків (якщо, звичайно, не вважати своєрідним податком ту частину коштів, котру виділяють на корумповані зв'язки) і вже, навіть зважаючи на це, знаходяться в більш виграшному становищі порівняно з легальними підприємствами.

По-друге, злочинна організація в процесі незаконної діяльності здобуває певні кошти, рух яких важко проконтролювати. У результаті вона отримує додаткові переваги перед суб'єктом законної підприємницької діяльності щодо діапазону можливостей використання одержаного доходу.

По-третє, злочинна діяльність не обмежена в пошуках і створенні нових «ніш» економічної діяльності: отут реалізуються часом максимально кримінальні проекти, наприклад, убивство людей похилого віку з метою заволодіння нерухомістю, котра їм належить.

По-четверте, злочинні організації ведуть економічну боротьбу, керуючись принципом «ціль виправдує засоби», у зв'язку з чим легальний конкурент їм просто не в змозі протистояти.

Зрозуміло, що величезний потік доходів, одержаних у результаті кримінальної діяльності, вимагає їхнього інвестування, подальшого використання. Тут, власне кажучи, і виникає проблема легалізації злочинних доходів.

Історично ця проблема виникає тоді, коли доходи, котрі одержані в результаті кримінальних операцій, настільки перевищують запити особистого споживання, що гостро постає потреба їх вкладання в законне підприємство. Така потреба об'єктивно виникає у злочинців, які думають про

майбутнє (своє, своєї родини, своїх дітей), аналізують можливості, що відкриваються при участі в легальній економічній діяльності. Не можна не враховувати й оцінювання імовірності бути притягнутим до кримінальної відповідальності – можливість мінімізації кримінально-правового ризику є досить значимим мотивуючим чинником. Отже, легалізація кримінальних доходів у певний момент організованої злочинної діяльності стає вимогою, що має об'єктивні підстави, а суб'єктивно сприймається як імператив.

Варто підкреслити, що організована злочинна діяльність усвідомлює необхідність легалізації злочинних доходів саме у сучасних економічних умовах, що буквально нав'язують будь-якому суб'єкту економічних відносин (навіть кримінального характеру) визначені стереотипи поведінки. Один із цих стереотипів – «гроші повинні робити гроші», інший стверджує, що безпечніше (з погляду імовірності бути притягнутим до кримінальної відповідальності). Представники криміналітету більше, ніж будь-хто інший, схильні підкорятися подібним стереотипам, тому що на вироблення і реалізацію власної стратегії в них недостатньо ні освіти, ні знань, ні ділового досвіду.

Не можна, однак, заперечувати, що у розглянутому напрямку (від криміналу до легальної економічної діяльності) розвивається діяльність найбільш здібних представників організованої злочинної діяльності. Багато злочинних авторитетів, маючи кримінальне джерело доходу, зупиняються на етапі особистого споживання і не намагаються збільшити капітали за рахунок їхнього інвестування в легальну економіку. Проблема легалізації злочинних доходів стала актуальною в Україні разом із виникненням і розвитком організованої злочинної діяльності.

Усупереч поширеній думці, організована злочинна діяльність в Україні виникла в період здійснення демократичних і політичних реформ, починаючи із середини 80-х рр. минулого сторіччя. Не вдаючись у дискусію з цього питання, можна зазначити, що прояви (риси) організованості й

професіоналізму властиві злочинності завжди (вони просто їй притаманні), але статус організованої вона здобуває тоді, коли стає альтернативою державі. Іншими словами, злочинність стає організованою, коли починає виконувати ті функції, що зазвичай притаманні державі (наприклад, стягування податків, забезпечення безпеки, справедливого вирішення конфліктів і ін.). Не випадково, а саме тому організовану злочинну діяльність називають «державою в державі». У зв'язку з цим спроби ототожнити організовану злочинну діяльність з явищами професійної кримінальної діяльності, тіньової економіки, корумпованої бюрократії не можна визнати вдалими.

Перш ніж досягти у своєму розвитку високого рівня, організована злочинна діяльність легалізує одержані доходи найпримітивнішим чином: здобуваючи все більше і за все більш дорогою ціною предмети, котрі використовували для особистого споживання. Купуються золото і ювелірні вироби, автомобілі, робляться «євроремонти», будуються заміські будинки, здобувається нерухомість в державі і за кордоном. Вивчення матеріалів щодо осіб, які входять до складу злочинних угруповань, дало змогу засвідчити, що власність, як правило, оформлюється на родичів злочинців.

Поряд з легальними формами присвоєння власності, наприклад, одержанням керівниками акціонерних товариств (АТ) значних пакетів акцій своїх підприємств, були поширені нелегальні: безоплатна передача державного майна на баланс недержавних структур; скупівля приватизаційних чеків на кошти, які виділялися державою на розвиток виробництва; купівля за безцінь нерухомості, котра належить державі; відкриття на державних підприємствах декількох розрахункових рахунків, що дозволяють приховати прибуток і ін. [48, с. 30]

Підсумком цього стало формування нового типу власника – криміналізованого. Відбулася трансформація сумлінного керівника в несумлінного власника, котрий, отримавши досвід незаконних операцій, став упроваджувати його в наступну професійну діяльність. Зрозуміло, що

реальний власник повинен піклуватися про своє підприємство, щоб витримати конкуренцію. У сформованих умовах значна частина власності, була одержана не за рахунок продуктивної діяльності підприємця, а в результаті роздачі чи купівлі за значно заниженими цінами колишньої державної власності. Напівкримінальний чи кримінальний характер придбання власності усвідомлюється її власниками, котрі не вірять, що ця власність не буде у них відібрана. Звідси і неринкова поведінка власників, що нерідко воліли знекровлювати свої підприємства. Тому значна частина приватизованих великих підприємств – основа радянської індустрії працювала менш ефективно.

Перехід державної власності в приватні руки найчастіше не тільки не оздоровив економіку багатьох підприємств, але сприяв їхньому руйнуванню і закриттю. Захоплення управління низкою економічних структур представниками криміналітету виявилось для них згубним – з погляду перспективи розвитку. Виникла система специфічних кримінальних відносин у сфері економіки.

Суспільна небезпека і протиправність легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, як елемента системи злочину є загальною оцінкою посягання, яке тільки готується і вже вчинене.

Кримінальна відповідальність за вчинення легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, передбачена ст. ст. 209, 306 КК України. Крім того, ст. 209-1 КК України передбачена кримінальна відповідальність за умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом [44].

Проведений аналіз статистичних даних свідчить про зростання кількості кримінальних справ, порушених за ст. 209 КК України, що знаходились в провадженні слідчих органів внутрішніх справ.

Об'єктом злочину, передбаченого ст. 209 КК України, є суспільні відносини, що існують з приводу здійснення встановленого чинним законодавством порядку зайняття підприємницькою та іншою господарською

діяльністю, функціонування фінансово-кредитної системи України, а також цивільно-правові відносини, пов'язані із здійсненням суб'єктами права власності.

Предметом злочину є доходи, одержані злочинним шляхом. У відповідності до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» такими доходами є будь-яка економічна вигода, яка одержана внаслідок вчинення суспільно-небезпечного протиправного діяння, що передує легалізації доходів, та яка може складатися з матеріальної власності, що виражена в правах, і так само включає рухоме чи нерухоме майно та документи, які підтверджують право на таку власність або частку в ній.

Зазначеними доходами можуть бути:

1) грошові кошти – це валюта (монети і паперові гроші України або будь-якої іншої країни, у тому числі євро) у готівковій чи безготівковій формі, цінні папери на пред'явника, зокрема і з переданням права власності на них;

2) інше майно – предмети матеріального світу, які задовольняють потреби людей і щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки (будинки, споруди, житлові помешкання, земельні ділянки, обладнання, транспортні засоби, ювелірні вироби, худоба, твори мистецтва тощо).

При цьому необхідно зауважити, що предметом злочину, передбаченого ст. 209 КК України, є лише такі доходи, які обов'язково отримані у власність (безпосередньо чи опосередковано) в результаті вчинення попереднього (предикативного) суспільно небезпечного, протиправного діяння (за винятком діянь, передбачених ст. ст. 207 і 212 КК України), за яке КК України передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох і більше років або яке визнається злочином за кримінальним законом іншої держави і за таке ж саме діяння передбачена відповідальність Кримінальним кодексом України (примітка 1 до ст. 209 КК України).

Враховуючи наведене, на мою думку, не можуть бути предметом злочину, передбаченого ст. 209 КК України, кредитні грошові кошти та інше майно, які хоч і незаконно одержані, але в силу наявної угоди особа, що їх отримала, не набуває права власності на них, а отримує їх в користування на встановлений у цивільно-правовій угоді термін і зобов'язана їх повернути з оплатою відповідних відсотків за користування такими коштами чи майном.

Тому доцільно було б доповнити перелік статей, які не можуть бути предикатними до статті 209 КК України, статтею 222 КК України (Шахрайство з фінансовими ресурсами). Про це свідчить як зміст диспозиції самої ст. 222 КК України, так і такі обставини:

- цей злочин не є злочином проти власності;
- кошти, які отримані внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами та які в подальшому використані на підприємницьку діяльність, не є «брудними» в розумінні джерела їх походження;
- завжди є можливість повернення таких коштів шляхом розірвання відповідних угод в порядку, передбаченому цивільним законодавством.

Диспозиція ст. 209 КК України не містить вказівок на нижню межу кількості доходів, що легалізуються. У зв'язку з цим мають місце непоодинокі випадки порушення кримінальних справ за ст. 209 КК за проведеними фінансовими операціями з грошовими коштами чи майном в незначних розмірах.

Порушення таких справ за ст. 209 КК України навряд чи відповідає призначенню цієї статті, оскільки вчинення такої «легалізації» не може вплинути на фінансову систему країни.

Тому слідчим при вирішенні питання про порушення кримінальної справи за ст. 209 КК України кожний раз необхідно враховувати розмір доходів, що є предметом легалізації, з точки зору їх впливу на фінансову систему держави, яка є об'єктом злочинного посягання.

Придбання грошових коштів та іншого майна, прав на такі кошти або майно на території іноземної держави з порушенням законодавства цієї

держави в Україні буде визнаватися незаконним, якщо вчинене таким чином діяння визнається протиправним і за законодавством України.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 209 КК України, може проявлятися в одній з чотирьох альтернативних форм (дій):

1) вчинення фінансових операцій з доходами, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації доходів;

2) укладення угод з такими доходами;

3) вчинення дій, спрямованих на приховування чи маскуванню незаконного походження таких доходів чи володіння ними, прав (стосовно власності або володіння) на такі кошти або майно, джерел походження таких прав, їх місцезнаходження або переміщення;

4) набуття, володіння або використання доходів, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації доходів.

Під «фінансовою операцією», згідно зі ст. 1 Закону України Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014 № 1702-VII (далі – Закон України від 14.10.2014 р.) розуміється будь-яка операція, пов'язана із здійсненням або забезпеченням здійснення платежу за допомогою суб'єкта первинного фінансового моніторингу, зокрема внесення або зняття депозиту; переказ грошей з рахунку на рахунок; обмін валюти; надання послуг з випуску, купівлі або продажу цінних паперів та інших видів фінансових активів; надання або отримання позики або кредиту; страхування (перестраховування); надання фінансових гарантій та зобов'язань; довірче управління портфелем цінних паперів; фінансовий лізинг; здійснення випуску, обігу погашення (розповсюдження) державної та іншої грошової лотереї; надання послуг з випуску, купівлі, продажу і обслуговування чеків, платіжних карток; відкриття рахунку тощо [72].

Юридичний бік суспільної небезпеки зазначеного прояву злочинної діяльності, насамперед, полягає в тому, що легалізація доходів відбувається на базі доходів, одержаних у результаті цієї діяльності, котра є дуже небезпечною для населення держави чи низки держав. Додатковий прибуток, одержаний при легалізації злочинних доходів, зміцнює економічну основу організованих форм злочинності. У протиправній діяльності бере участь значне коло осіб. Легалізація одержаних від такої діяльності доходів дозволяє усе більше розширювати розмах протиправних діянь і підсилювати збиток, котрий завдають інтересам суспільства. Крім того, легалізація злочинних доходів дозволяє сховати первісну кримінальну діяльність і сприяє подальшому зростанню злочинності в країні.

Підводячи підсумок викладеному, можна дійти висновку, що легалізація доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, – це динамічна система стійко повторюваних дій, спрямованих на здійснення операцій з доходами, одержаними у результаті організованої злочинної діяльності, з метою приховання їхнього безпосереднього походження, введення в легальний обіг та для подальшого здійснення організованої злочинної діяльності. Нормативно-правове регулювання мінімізації та протидії таким явищам повинно, у першу чергу, бути спрямованим на захист прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення національної безпеки шляхом визначення правового механізму протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також формування загальнодержавної багатоджерельної аналітичної бази даних для надання правоохоронним органам України та іноземних держав можливості виявляти, перевіряти і розслідувати злочини, пов'язані з відмиванням коштів та іншими незаконними фінансовими операціями.

1.3 Кореляційні зв'язки між корупцією та легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом

У межах тематики випускної кваліфікаційної роботи нами здійснено аналіз певного масиву опублікованих робіт, у яких розглядаються питання організованої злочинної діяльності. Виходячи з цього, необхідно відзначити, що практично в кожній із них зазначається неможливість здійснення організованої злочинної діяльності без наявності корумпованих зв'язків з працівниками апарату державної влади й управління, а також правоохоронних органів [51; 52; 102].

Якщо говорити про взаємодію та взаємозалежність проявів корупції та легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, то слід зазначити, що на сьогоднішній день залишається недослідженим питання корупції як живильного середовища для здійснення організованої злочинної діяльності та легалізації доходів, одержаних від зазначеної діяльності.

Корупція, з одного боку, є одним із важливих джерел «брудних» коштів і замовників їх легалізації, а з іншого боку – необхідним елементом для багатьох схем відмивання. Міжнародна боротьба з корупцією визначається як «зловживання державною владою для одержання вигоди в особистих цілях». Це поняття містить у собі хабарництво (надання винагороди для спокушання особи з позиції боргу), непотизм (одержання за протекцією доходних посад родичами або «своїми людьми») і незаконне присвоєння публічних коштів для приватного використання [63, с. 15].

Робоче визначення міждисциплінарної групи з корупції Ради Європи набагато ширше. Корупція – це хабарництво та будь-яка інша поведінка осіб, котрим доручено виконання певних обов'язків у державному або приватному секторі, що призводить до порушення обов'язків, покладених на них за статусом державної посадової особи, приватного співробітника, незалежного

агента, або інших відносин, і має на меті одержання будь-яких незаконних вигод для себе й інших [61, с. 20].

У цілому, корупційна поведінка спостерігається й у міжнародних організаціях, і у великих корпораціях, але основним місцем скупчення корупціонерів, звичайно ж, є державні органи.

Корупція, зазвичай, є у всіх країнах. Однак у розвинених країнах вона концентрується в місцях прийняття важливих економічних рішень – виборі виконавців великих державних замовлень і т.п. Корупція в Україні знову ж таки має свою дуже істотну специфіку: 1) вона повсюдна й досить рівномірно розподілена по різних рівнях влади; 2) на відміну від інших країн, у нас дуже поширено корупційне вимагання, що виражається у затягуванні рішень практично на кожній ділянці документообігу; 3) вітчизняні корупціонери працюють більш відкрито за загальновідомими ставками і такими, котрі часто публікуються.

Незначна корупція стає в перехідний період економіки змашенням для нового ринкового механізму, поки що не підкріпленим на законодавчому рівні. Більшою проблемою для ринкової економіки може стати монополізація. Залежно від ієрархічного становища державних службовців і сфер діяльності розрізняють такі види корупції: 1) у сфері бізнесу, або у сфері державного управління (контрольна корупція, дозвільна корупція, розподільча корупція); 2) у політиці; 3) у побутовій сфері.

Корупція у сфері державного управління (бізнес-корупція) є у сфері державного регулювання економічних процесів при взаємодії чиновників і підприємців (бізнесменів), котра виникає тому, що для державного діяча існує можливість розпоряджатися державними ресурсами і приймати рішення не на користь держави й суспільства, а виходячи зі своїх корисливих особистих спонукань.

Корупція у сфері державного управління пов'язана із прийняттям рішень, важливих для бізнесу (держзамовлення, зміна форм власності й т.п.). Часто обидві зацікавлені в корупційній угоді сторони належать до однієї державної

організації. Наприклад, коли чиновник дає хабар своєму начальникові за те, що останній покриває корупційні дії хабародавця, – це також корупція, котру зазвичай називають «вертикальною». Це, як правило, є єдиною ланкою між верхівковою і низовою корупцією. Це особливо небезпечно, оскільки свідчить про перехід корупції зі стадії розрізнених актів у стадію організованих форм.

Державна корупція в основному базується на присвоєнні й монополізації трьох функцій держави – контрольних, дозвільних і розподільних. Найнебезпечніша корупція – розподільча. При цьому в чиновників з'являється можливість та повноваження розподілу державних коштів (пільгових кредитів, податкових пільг, держзамовлень, субсидій, компенсацій і т.п.), спокуса хабара стає тут непереборною. Цьому сприяє низька зарплата чиновників, але жодна зарплата не може запобігти хабару – державні кошти, котрі розподіляють, дуже значні, а розміри хабара багаторазово перевищують кількарічну зарплату. Тут не обійтися без постійної і невідвратної загрози суворих відповідальних заходів. Такі заходи щодо корумпованих чиновників вищого рівня є в арсеналі всіх демократичних і ліберальних країн.

Корупція у політиці охоплює політиків і вищу ланку чиновників, які приймають закони й нормативно-правові акти, формують державну політику. Більшість фахівців, які вивчають власне політичну корупцію, вважають одним із різновидів цього явища й купівлю голосів електорату під час виборів, що простежується під час кожної передвиборної кампанії в Україні.

Якщо говорити про корупцію в недержавних приватних організаціях, наявність якої визнається фахівцями, то тут наявна ситуація, коли співробітник організації (підприємницької або суспільної) може розпоряджатися ресурсами, котрі йому не належать: у нього також є можливість незаконного збагачення за допомогою дій, які порушують інтереси організації, на користь іншої сторони, що одержує від цього свою вигоду. Деякі великі організації довгі роки функціонують тільки тому, що

мають надійні контакти з керівництвом банків, які видають їм значні кредити, незважаючи на їхню збитковість і неплатоспроможність.

Основними замовниками послуг з легалізації незаконних доходів є наглядово-дозвільний, розподільчий і політичний сектори корупційного ринку. Саме в цих секторах досить значні кошти потрапляють у руки невеликої кількості людей, зацікавлених у їхній легалізації. Корумповані чиновники податкових, митних і правоохоронних органів є одночасно замовниками й інструментами легалізації злочинних доходів.

В останні роки сформувалися корупційні мережі, до яких належать: 1) структура, що професійно відмиває доходи, розробляє схему, знаходить виконавця і з мінімальним рівнем ризику організовує реалізацію схеми; 2) банки та інші фінансові структури; 3) офшорні фінансові структури; 4) корумповані державні структури, які прикривають процес легалізації.

Посадові особи часто здійснюють захист корупційних мереж. Вони запобігають поширенню небажаної інформації, знищують компрометуючі документи, докладають зусиль, щоб призупинити або навіть припинити провадження за вже порушеною кримінальною або цивільною справою. Ці дії провадяться у випадку виникнення ситуацій, що загрожують функціонуванню або існуванню корупційної мережі.

Злочинні мережі відрізняються від корупційних тим, що в них на місці корупційного джерела знаходиться злочинне джерело. Але участь корумпованих державних структур також є бажаною. У сучасних умовах у нашій державі зовсім не обов'язково застосовувати складні транснаціональні схеми відмивання. При заступництві корупціонерів цілком можна легалізувати злочинні доходи, не вдаючись до офшорних схем.

Зазначимо, що останнім часом діяльність корупційних мереж здобуває усе більш багатогалузевий характер, коли мережі поєднують корупціонерів із різних галузей економіки країни. Крім того, проявляється все більше зрощування корупційних і злочинних мереж з об'єднанням можливостей і механізмів легалізації.

Сучасна корупція має характерні для України риси, такі як:

1. Звичність та органічність корупційної діяльності, що створює умови для існування корупції як органічної частини сучасного способу життя. Відсутнє обурення та відторгнення у сприйнятті більшої частини населення великих міст. З початку 1990-х років виросло покоління, для якого хабар державному службовцю органів публічної адміністрації, працівникові правоохоронних органів тощо абсолютно звична річ. Утім, таких людей стає усе менше, і не тільки за природними причинами, але і через перегляд моральних принципів.

2. Поширеність корупційних дій фактично в усіх органах державної системи. У країні практично не залишилося органу влади, котрий тією чи іншою мірою не займається корупційною діяльністю.

3. Відкритість корупційної діяльності, яка відображається в певних публікаціях засобів масової інформації. На відміну від західних аналогів, корупція працює за майже загальновідомими тарифами, не соромлячись і не приховуючись. Ці тарифи часто публікуються в ЗМІ, можливо, не без участі самих корупціонерів для орієнтування споживачів у їхніх послугах.

4. Некримінальність корупційної діяльності, про що свідчать певні законні дії корупціонерів. У цей час важко знайти корумпованого чиновника, що будує свою діяльність на кримінальних схемах. Переважна більшість хабарів береться за абсолютно законні дії, які хабарник зобов'язаний зробити, виходячи зі своїх посадових обов'язків. Однак без хабара чиновник знайде тисячу причин, через які зробити ці дії неможливо, знайде безліч вигаданих помилок у документах, буде вимагати нові й нові довідки. Отже, перед бізнесменом усе виразніше буде виникати альтернатива: провести залишок життя в узгодженнях і чекати або ж заплатити один раз і отримати необхідне. Більшість обирає останній варіант.

5. Колективізм і кооперація корупціонерів, які здійснюють свою злочинну діяльність через підлеглих та інших співучасників (основа так

званої вертикальної корупції). Упроваджуються взаємозамінність і колективна відповідальність тощо.

Звернувши увагу на цей злочин, пропонуємо розглянути проблемні питання кваліфікації злочину в умовах протидії корупції. Адже, незважаючи на наявні ґрунтовні дослідження питань легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, що оприлюднені в сучасній юридичній літературі, теоретико-правова складова даного суспільно-небезпечного явища ще не достатньо досліджена. Зокрема, на належному рівні не вирішено науковцями, фахівцями-практиками та судовою практикою питання щодо добросовісного набування майна і вплив такого чинника на кваліфікацію легалізації, а також не з'ясовано зміст низки обов'язкових ознак цього злочину. Разом із тим ці аспекти кваліфікації зазначеного злочину можуть бути пов'язані з порушенням прав людини, зокрема з наступними заходами кримінально-правового характеру – спеціальною конфіскацією майна, застосованою за відповідним рішенням.

В основі дослідження як у цілому зазначеної проблематики так і окремих її складових, зокрема проблем кваліфікації легалізації доходів отриманих у результаті корупційних діянь лежить системно-правовий аналіз чинної редакції ст. 209 КК України, в якому зазначимо, що операції з придбання або продажу майна службовою особою чи її родичем можуть стати підставою для провадження з кваліфікацією вчиненого за ст. 209 КК України за наявності певних умов.

Останні доцільно розглядати стосовно двох видів суб'єкта легалізації: службової особи і родича службової особи. Предметом легалізації є доходи, одержані злочинним шляхом. У п. 16 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14 жовтня 2014 р. зазначено, що «доходи, одержані злочинним шляхом, – це будь-яка вигода, одержана внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння, що передує легалізації

(відмиванню) доходів, яка може складатися з рухомого чи нерухомого майна, майнових та немайнових прав, незалежно від їх вартості» [72].

У контексті дослідження кореляційних зв'язків між корупцією та легалізацією злочинних доходів, слід звернути увагу на норми Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII, які досить тісно пов'язані із Законом України Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Зокрема, термін «кінцевий бенефіціарний власник (контролер)» [75] вживається у значенні, наведеному в законі від 14 жовтня 2014 р. Крім того, у ст. 46 «Інформація, що зазначається у декларації» та інших статтях Закону України «Про запобігання корупції» містяться норми, які забезпечують протидію легалізації злочинних доходів, зокрема:

- вартість майна, майнових прав, активів, інших об'єктів декларування, зазначається у грошовій одиниці України на момент їх набуття у власність або останньої грошової оцінки;

- вартість майна, майнових прав, активів, інших об'єктів декларування, що перебувають у володінні чи користуванні суб'єкта декларування, зазначається у випадку, якщо вона відома суб'єкту декларування або повинна була стати відомою внаслідок вчинення відповідного правочину.

- доходи/видатки, одержані/здійснені в іноземній валюті, з метою відображення у декларації перераховуються в грошовій одиниці України за валютним (обмінним) курсом Національного банку України, що діяв на дату одержання/здійснених за кордоном, зазначається держава, в якій їх було одержано/здійснено тощо [75].

У межах дослідження кореляційних зв'язків між корупцією та легалізацією злочинних доходів слід звернути увагу на особливість існування тісних зв'язків між злочинами, що поєднує їх в єдине коло протизаконної поведінки, що характеризується наявністю як основних (предикатних) так і супутніх злочинів, які є предикатними по відношенню до легалізації

(відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Причому супутні злочини виступають формою, способом або ж необхідною умовою для вчинення предикатних злочинів.

До основних (предикатних) злочинів, з якими тісно пов'язана легалізація (відмивання) доходів, належать ті, які безпосередньо спрямовані на заволодіння чужим майном чи одержання іншої незаконної вигоди: 1) шахрайство (ст. 190 КК); 2) привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК); 3) злочини у сфері господарської діяльності (ст. 202, 204, 222 КК); 4) службові злочини (ст. 364, 365 КК) тощо. До супутніх злочинів можуть бути віднесені: 1) незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК); 2) фіктивне підприємництво (ст. 205 КК); 3) підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів (ст. 358 КК); службове підроблення (ст. 366 КК) [44]

Отже, повертаючись до аналізу норм КК України, зазначимо, що ст.45. «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям», що особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду. Згідно примітки до цієї статті корупційними злочинами відповідно до цього Кодексу вважаються злочини, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 Кодексу. Тобто, значна кількість видів протиправних дій у сфері легалізації злочинних доходів корелюється як корупційні злочинні діяння. Наприклад: 1) нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх

перевищенням; 2) привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; 3) зловживання владою або службовим становищем [44].

Крім того, кошти й інше майно є предметом легалізації за умови, що вони раніше були одержані шляхом учинення визначеного в примітці до ст. 209 КК України суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, тобто предикатного діяння. Таким предикатним діянням може бути, по-перше, передбачене КК України діяння, за яке передбачене основне покарання у вигляді позбавлення волі або штраф понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; по-друге, діяння, вчинене за межами України, якщо воно визнається суспільно небезпечним протиправним діянням, що передувало легалізації доходів, за кримінальним законом держави, де воно було вчинене, і є злочином за КК України, внаслідок учинення якого незаконно одержані доходи.

Об'єктивна сторона легалізації характеризується такими альтернативними діями: 1) учинення фінансової операції чи правочину з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок учинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів (предикатного діяння); 2) учинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню а) незаконного походження таких коштів чи майна; б) володіння ними; в) прав на такі кошти чи майно; г) джерела їх походження; д) місцезнаходження; е) переміщення; ж) зміну їх форми (перетворення); 3) набуття, володіння або використання таких коштів або іншого майна.

Під учиненням дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (під перетворенням потрібно розуміти будь-які незаконні дії, спрямовані на те, щоб унеможливити або утруднити встановлення факту одержання коштів чи іншого майна внаслідок учинення предикатного діяння, приховати «справжній характер» майна).

Зокрема, такі дії можуть бути спрямовані на зміну правового статусу коштів або іншого майна шляхом підроблення документів, що засвідчують: право власності; отримання фіктивних документів на придбання майна; вчинення цивільно-правових угод (купівля в комісійному магазині тощо); оформлення права власності на підставних осіб; укладення фіктивних угод про надання кредитів або різноманітних послуг; унесення коштів на банківські рахунки юридичних чи фізичних осіб; переміщення коштів з одного рахунка на інший за умови, що всі зазначені дії не були способом учинення предикатного діяння [7, с. 23].

Під набуттям коштів чи іншого майна, одержаних унаслідок учинення предикатного діяння, та володінням ними потрібно розуміти, відповідно, одержання їх у фактичне володіння або перебування їх у господарському віданні за недійсними правочинами (якими одержанню таких коштів чи майна або володінню ними надано правомірною вигляду й тим самим нібито легального статусу їм самим), тобто набуття особою права власності (володіння) на такі кошти чи майно за усвідомлення нею, що вони одержані іншими особами злочинним шляхом [25, с. 27].

Злочин вважається закінченим із моменту вчинення будь-якої дії, передбаченої в ст. 209 КК України. Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом (винний має усвідомлювати злочинне походження предмета легалізації), а також спеціальною метою легалізації – надання правомірною вигляду володінню, користуванню й розпорядженню предметами, зазначеними в ст. 209 КК України, або приховання чи маскування їх незаконного походження, володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміни їх форми (перетворення).

Такий висновок випливає зі ст. 209 КК України та визначення легалізації, передбаченого в ст. 1 названого Закону. Суб'єкт легалізації – особа, яка досягла 16-річного віку. Службова особа може бути різновидом суб'єкта легалізації (як у випадку невчинення ним предикатного діяння, так і

(обмежено) при вчиненні таким суб'єктом предикатного діяння). Службова особа, котра не вчиняла предикатного діяння, може бути суб'єктом легалізації під час її вчинення будь-якої з дій, визначених ч. 1 ст. 209 КК України.

Така особа, якщо вона вчинила предикатне діяння, також може бути суб'єктом легалізації в різних його формах, окрім набуття й володіння, а за використання коштів чи іншого майна відповідає лише в разі, якщо воно полягало в учиненні фінансової операції чи правочину (п. 15 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 15 квітня 2005 р. № 5 [59]).

Якщо суб'єктом легалізації є особа з ознаками службової особи (ч. ч. 3, 4 ст. 18 КК України), то потрібна додаткова кваліфікація за наявності ознак корупційного злочину чи злочину, пов'язаного з корупцією. Якщо ж суб'єктом легалізації є родич службової особи, яка, наприклад, учинила предикатне діяння, під час розслідування, зокрема, треба довести наявність такої ознаки, як спорідненість між цими особами. Проведення щодо родича службової особи за ст. 209 КК України може бути вже за умови, якщо є припущення (підозра), що (1) така особа є самостійним суб'єктом легалізації або (2) родич службової особи є співучасником легалізації.

Отже, дослідження корупційної складової даного злочину потребує подальшого наукового опрацювання з метою виявлення можливих шляхів подолання зазначеного суспільно небезпечного явища. Кваліфікація злочинів у системі злочинної діяльності сприятиме напрацюванню ефективних засобів її подолання. Корупційна поведінка суб'єктів підприємництва в Україні, яка формується на ефективному ґрунті посадової злочинності у органах державної законодавчої та виконавчої влади є складною перепорою на шляху будівництва ідеальної моделі правової системи України та успішного поступу нашої держави до європейського соціально-економічного простору.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА МЕХАНІЗМІВ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

2.1. Технологія, джерела та підґрунтя для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом

Визначення у попередньому розділі випускної кваліфікаційної роботи поняття злочинної та організованої злочинної діяльності, а також кримінально-правової сутності легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, дає змогу говорити про наявність технології вчинення організованої злочинної діяльності та її проявів, які створюються та використовуються злочинцями для одержання легалізованих доходів.

Саме слово «технологія» у перекладі з грецької визначається як «мистецтво, майстерність, уміння» Здебільшого це сукупність даних про способи переробки тієї чи іншої сировини у напівфабрикат; сукупність процесів такої переробки [87]. У інших джерелах технологія розглядається як сукупність методів обробки, виготовлення, змін стану властивостей, форм, сировини та напівфабрикатів, які застосовуються у процесі виробництва для отримання готової продукції [80, с. 45].

Ми підтримуємо думку Є. Л. Стрельцова, який приходить до висновку, що зазначене свідчить про унікальність та специфіку термінології вказаного поняття, що сформувалася у системі різних наук: технічної, економічної, соціологічної, психологічної та такої, що знайшла вихід у сферу практичної діяльності [89, с. 45].

Аналізуючи погляди на особливості застосування терміну «технологія», існуючі у науковій літературі, можливо запропонувати розуміти під технологією організованої злочинної діяльності систематизовану сукупність типових ознак, обумовлених її напрямком, що характеризують і відбивають узгоджену діяльність учасників злочинних

організацій під час підготовки і безпосереднього здійснення злочинної діяльності, а також при організації протидії розслідуванню.

Саме технологію організованої злочинної діяльності можливо розглядати як сукупність дій, прийомів та методів злочинних організацій, спрямованих на вибір сфери або предмету злочинного посягання, способів планування та здійснення організованої злочинної діяльності; забезпечення засобів безпеки за допомогою корумпованих зв'язків, з метою постійного одержання злочинних доходів та їх легалізації.

При цьому технологія організованої злочинної діяльності взагалі поєднує у собі комплекси взаємопов'язаних господарських, посадових, «комп'ютерних» злочинів та злочинів, спрямованих проти власності, і набуває ознак системної діяльності. Одним із головних факторів існування комплексу злочинів як системи, є наявність між злочинами такого зв'язку, що поєднує їх у єдиний ланцюг злочинної поведінки. Цей ланцюг характеризується наявністю основних і допоміжних злочинів. Причому допоміжні злочини є необхідною умовою вчинення основного злочину.

З урахуванням характеру зв'язків між основними і допоміжними злочинами можуть бути виділені кілька технологій злочинного збагачення, у яких легалізація злочинних доходів є їх проміжною вагомою метою для повторення злочинного кола, або розроблення та вчинення нового ланцюга злочинів, а саме:

- технологію шахрайств у фінансово-кредитній сфері, яка включає в себе технологію розкрадання безготівкових коштів, технологію злочинного збагачення шляхом заснування інвестиційної фірми, технологію розкрадання коштів шляхом введення в обіг фіктивних платіжних документів; технологію злочинного збагачення шляхом обманного одержання і привласнення кредиту;

- технологію розкрадання бюджетних коштів;

- технологію одержання надприбутків від контрабанди сировини, яка має стратегічне значення (нафта, паливно-мастильні матеріали, зерно, цукор та інше) промислових та продовольчих товарів;
- технологію вчинення злочинів, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю;
- технологію злочинного збагачення, яка базується на незаконному виготовленні (викраденні) і збуті наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;
- технологію одержання доходів від злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми та нелегальною міграцією [97].

Технологією розкрадання безготівкових коштів являється використання комп'ютерної техніки для здійснення фіктивних електронних платежів. Дана технологія характерна для сфери банківської діяльності, коли службовцем банку чи “хакером” викрадаються кошти з рахунків клієнтів банку. Її складає комплекс злочинів, у якому основним злочином є розкрадання коштів шляхом зловживання службовим становищем або шляхом шахрайства, а супроводжуючими – підробка документів (в електронній формі), незаконне втручання в роботу комп'ютерних систем, фіктивне підприємництво. Заключним ланцюгом злочинної діяльності є легалізація одержаних у такий спосіб доходів [41, с. 126].

Технологія злочинного збагачення шляхом заснування інвестиційної фірми (страхової компанії, кредитного союзу т. ін.) з наступним заволодінням коштами вкладників через шахрайство, властива організованим злочинним групам, які використовують схему фінансової “піраміди”. Заволодіння чужими коштами у цьому випадку супроводжується підробкою документів, порушенням порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів, зловживанням службовим становищем та закінчується легалізацією у формі маскування джерел походження кримінальних доходів.

Технологія розкрадання коштів шляхом введення в обіг фіктивних платіжних документів характерна для злочинних груп чи окремих злодіїв, які

підроблюють платіжні доручення, векселі, акредитиви та інші цінні папери, які є засобами платежу.

Технологія злочинного збагачення шляхом обманного одержання і привласнення кредиту властива підприємцям-шахраям, які при укладанні кредитного договору з банком подають фіктивні (підроблені) документи, які свідчать про гарантії повернення кредиту. Шахрайство у такому випадку поєднується з низкою інших злочинів і також закінчується “відмиванням” одержаних у такий спосіб доходів [29, с. 26].

Технологія розкрадання бюджетних коштів шляхом придбання (або створення уяви придбання) у комерційних структур товарів, одержання від них послуг за завищеними цінами використовується службовими особами – розпорядниками бюджетних коштів різного рівня. Її сутність полягає в укладанні службовими особами бюджетних установ чи організацій невігідних (або фіктивних) господарських договорів, у результаті яких державні кошти перетікають у кишені чиновників і наближених до них підприємців. У такому випадку має місце комплекс злочинів, у якому основним (предикатним) є заволодіння коштами шляхом зловживання службовим становищем або шахрайства, а супроводжуваними - порушення законодавства про бюджетну систему (нецільове використання бюджетних коштів), службове підроблення, і кінцевим злочином – є легалізація одержаних від нецільового використання бюджетних коштів доходів.

Технологія одержання надприбутків від вчинення контрабанди сировини, яка має стратегічне значення (нафта, горюче-мастильні матеріали, зерно, цукор та ін.) промислових та продовольчих товарів. На теперішній час доходи, одержані від вчинення контрабанди становлять основу злочинної діяльності більшості злочинних організацій. Доходи від контрабанди постійно ростуть, що потребує застосування різних способів їх легалізації.

Технологія злочинного збагачення, яка базується на незаконному виготовленні (викраденні) і збуті наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Наркобізнес є одним з найбільш прибуткових видів

злочинної діяльності і включає в себе, як правило, комплекс злочинів, у якому легалізація одержаних доходів є необхідним елементом.

Окрему технологію створюють доходи, одержані від злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми та нелегальною міграцією. Грошова маса, яка одержується злочинними організаціями, від постійної організованої злочинної діяльності, потребує створювання і постійної системи їх легалізації.

На наш погляд, за своєю структурою технологія організованої злочинної діяльності та технології її проявів, повинні містити: криміналістичну характеристику організованої злочинної діяльності (або її окремих проявів) та криміналістичну характеристику легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності.

При цьому криміналістична характеристика організованої злочинної діяльності може складатися з наступних елементів:

- характеристики сфери здійснення організованої злочинної діяльності і предмета кримінального інтересу і посягання;
- характеристики системи даних про способи підготовки, вчинення і приховання злочинів та типових наслідків їх застосування;
- характеристики обстановки вчинення злочинів (місце, час, умови);
- характеристики організації і методів та прийомів збору інформації, необхідної для організованої злочинної діяльності (при підготовці і вчиненні злочинів, та в процесі їх розкриття і розслідування);
- характеристику методів, способів і прийомів встановлення корумпованих зв'язків у правоохоронних органах, органах державної влади і управління, і способів їх використання;
- характеристики злочинних організацій та особистості їх учасників (відповідно до місця в ієрархічній структурі);
- характеристики мотивів і цілей злочинної діяльності;
- характеристики особистості можливих жертв злочинів (включаючи посадове положення, наявність зв'язків зі злочинною організацією та ін.).

Структура та сутність криміналістичної характеристики організованої злочинної діяльності розглянуто у багатьох працях, тому у нашому дослідженні зосереджено увагу на розгляді особливостей характеристики легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, яка, на наш погляд, повинна включати:

- етапи та способи вчинення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності і подальшого використання зазначених доходів у легальній економіці;
- обстановку (місце, час, умови) вчинення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності;
- механізм протидії виявленню і розслідуванню легалізації доходів, одержаних в результаті організованої злочинної діяльності;
- характеристику злочинних організацій та особистості злочинців;
- сліди (ознаки) вчинення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності.

Зазначений підхід, на наш погляд, створить умови для подальшої розробки технології протидії організованій злочинній діяльності та окремим її проявам, про що вже зазначається у сучасній науці кримінального права. Основою технологічного процесу легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, як вже підкреслювалося, є процеси тінізації економіки.

В останнє десятиліття тіньова економіка перетворилася в одну з глобальних проблем світового співтовариства, багато аспектів якої (світовий наркобізнес, відмивання «брудних» коштів, корупція державних органів, кіберзлочинність і т.п.) стали предметом обговорення на численних міжнародних форумах.

Глобальний характер тіньової економіки вимагає і глобальних зусиль збоку світового співтовариства. Міжнародне визнання одержала ідея необхідності державного втручання у сферу тіньового бізнесу з метою запобігання криміналізації економіки. Міждержавне співробітництво і

координація боротьби з економічною злочинністю стали важливою ланкою в системі міжнародних відносин.

Характерною рисою і, очевидно, істотним недоліком дискусії щодо тіньової економіки наприкінці 80 - початку 90-х рр. минулого століття було те, що вона значною мірою мала політико-публіцистичний характер. У 1990-ті роки українські та закордонні дослідники поступово прийшли до загального розуміння більшості пов'язаних із тіньовою економікою проблем, хоча, природно, збереглася множинність позицій щодо цього питання.

У другій половині 1990 – початку 2000-х рр. з'явилася низка цікавих робіт вітчизняних учених із проблем тіньової економіки. Були здійснені серйозні зусилля щодо розкриття основних причин тіньової економіки в Україні [55]. Серйозному аналізу піддані і механізми тіньових операцій (ухилення від податків, фінансові махінації, незаконні валютні операції й ін.). Сьогодні тіньова економіка набуває транснаціонального характеру.

Усі схеми легалізації незаконних доходів є сполучною ланкою між надзвичайно різноманітною і різноплановою незаконною діяльністю, з одного боку, і нормальною легальною економічною системою – з іншого. Вибір тієї чи іншої схеми легалізації злочинних доходів залежить від суб'єкта і виду нелегальної діяльності. Звідси випливає, що для формування заходів протидії легалізації незаконних доходів необхідно детально вивчати й класифікувати нелегальну економіку за видами діяльності й суб'єктами, які беруть у ній участь.

Дотепер такі поширені поняття, як «тіньова», «нелегальна», «прихована», «злочинна економіка», «неформальна», не одержали поки що однозначного тлумачення в економічній науці. У науковій літературі й публіцистиці серед вищезгаданих термінів частіше використовується термін «тіньова економіка». Це пояснюється виразністю вербального образу.

В останнє десятиліття тіньова економіка перетворилася в одну з глобальних проблем світового співтовариства, багато аспектів якої (світовий наркобізнес, контрабанда зброї, сучасна работоргівля, відмивання «брудних»

грошей, корупція державних органів, кіберзлочинність) стали предметом обговорення на численних міжнародних форумах.

У тіньовій економіці розрізняють кримінальний і «сірий» сектори. Сьогодні кримінальний сектор має тенденцію до збільшення в масштабах світового господарства.

З'явилася нова сфера тіньової активності – кіберзлочинність, пов'язана зі злочинами, котрі вчиняються за допомогою комп'ютерної системи чи мережі Інтернет. Кількість злочинів, котрі вчиняються за допомогою Інтернету, зростає, причому пропорційно кількості користувачів. За даними Інтерполу, Інтернет став тією сферою, де злочинність зростає найшвидшими темпами в цілому світі. Так звані «хакери» одержують доступ до цінної інформації і фінансових коштів, зламуючи комп'ютерні мережі. Новітні технології відкривають широкі можливості для фінансових махінацій і промислового шпигунства. Інтернет усе більш активно використовується злочинними угрупованнями для незаконного проникнення в корпоративні й особисті бази даних. В останні роки в Інтернеті поширився звичайний шантаж: злочинці загрожують запустити віруси або зламати комп'ютерні системи корпорацій чи державних установ, якщо їм не заплатять певні кошти [53].

Масштаби й особливості тіньової економіки, на думку автора, у різних країнах і регіонах світу тісно пов'язані з національними господарськими моделями і ступенем зрілості ринкових відносин, що дає підстави розглядати три основних типи тіньової економіки: у розвинутих країнах, у країнах з периферійною економікою і країнах з перехідною економікою. Особливо слід зазначити, що в країнах з більш розвинутою ринковою економікою сформувався досить ефективний механізм інституціональної протидії тіньовому сектору, де центральною ланкою є держава.

Розвинуте законодавство і впливові органи правопорядку звужують поле для тіньової діяльності. Новітні інформаційні технології дозволяють цим країнам ефективно контролювати рух фінансових потоків і природу

доходів як юридичних, так і фізичних осіб. Податкові злочини в цих країнах є одними з найтяжчих. Наприклад, у США за неправильно заповнену декларацію можна бути оштрафованим до тисячі доларів, а навмисне заниження розміру доходів карається штрафом у п'ять тисяч доларів чи тюремним ув'язненням до п'яти років. Високий престиж і пакет соціальних гарантій державних службовців стримують поширення корупції [63].

Велика роль у протидії тіньовій економіці належить також інститутам громадського суспільства (різні суспільні організації, засоби масової інформації і т.п.). Так, незалежні розслідування, котрі проводять журналісти, відповідають прагненням зробити політичне життя і фінансову діяльність корпорацій більш прозорими для суспільства. Важливим завданням професіональних об'єднань підприємців, котрі позиціонуються як форми самоорганізації і саморегулювання ділового співтовариства, є формування і зміцнення етичної основи бізнесу.

Варто враховувати і соціально-культурні чинники: історичні, релігійні традиції. Найбільш зрілі моделі ринкових відносин склалися в країнах, де сильний вплив має протестантизм і католицизм. Виховані сторіччями традиції поваги до приватної власності, закону, скромність в особистому споживанні, дотримання християнських заповідей не могли не позначитися на співвідношенні добропорядних підприємців і «тіньовиків». Але не варто ідеалізувати західні суспільства. Тут діє і низка негативних чинників, що впливають на молодь: пропаганда насильства і всюдозволеності, культ особистої наживи, наркоманія і т.п.

Складне становище більшості населення країн СНД штовхало їх у вимушену тіньову економіку. Приватний бізнес народжувався в результаті процесу роздержавлення власності, котрий був пов'язаний з величезними зловживаннями. Гігантські статки сформувалися в результаті перерозподілу колишньої «загальнонародної» власності. Широких масштабів досягла корупція держапарату, а в результаті злиття влади і капіталу сформувалися олігархічні структури. Однією з головних особливостей тіньової економіки в

країнах з перехідною економікою є тісний зв'язок з державною власністю й іншими ресурсами, що розподіляються державою (бюджетні кошти, держзамовлення, пільги і т.п.).

Одним із проявів кримінальної тіньової економіки став міжнародний наркобізнес. Поширення наркотиків по усьому світі має безліч аспектів: політичний, економічний, соціальний, правовий, медичний, моральний. Наркотики – соціальна хвороба сучасного суспільства, і для лікування цієї хвороби необхідний її точний діагноз, розуміння всієї складності даного явища і труднощів боротьби з ним. Лейтмотивом виступів багатьох глав держав і урядів на спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН у червні 1998 р., присвяченій боротьбі з поширенням наркотиків, лунала глибока тривога у зв'язку з тим, що поширення наркотиків на земній кулі відбувається наростаючими темпами й перетворюється в глобальну загрозу, порівнянну з екологічною. В особливо скрутному становищі виявилися багато країн із перехідною економікою.

Транснаціоналізація наркобізнесу, його наступальна стратегія на порозі другого тисячоліття багато в чому пов'язані з тим, що до традиційних причин, котрі породжують це зло (бідність, політична безвихідність, соціальна невпорядкованість), у 1990-х рр. додалися нові чинники, що супроводжують глобалізацію фінансової, банківської, торгової, технологічної, інформаційної й інших галузей людської діяльності. Ці чинники, з одного боку, позначаються на способі життя людини, а з іншого – відкривають нові можливості для ділків наркобізнесу. І ці нові можливості позначаються як на структурі й способах виробництва наркотиків, так і на способах постачання, торгівлі, споживання.

Поряд із цим намітилася тенденція розширення діяльності міжнародних злочинних угруповань. Завдяки своєму міжнародному характеру і ринковій основі наркобізнес швидше, ніж легальний бізнес, реагує на ці зміни, використовуючи глобалізацію для розширення наркомережі й експансії в усіх напрямках.

В активі наркоділків усі переваги тіньової економіки: безмитність, безконтрольність, концентрація величезних капіталів, мережна міжнародна структура організації корпоративного типу, що охоплює основні ланки наркоіндустрії і пов'язує в єдину глобальну мережу всіх учасників незаконного обігу наркотиків – виробники, споживачі та країни, котрі забезпечують транзит нарковантажів. А специфічний товар – наркотик завдяки забороні має надвисокі ціни, обумовлені не витратами виробництва, а попитом на наркоринкові, залежного від зілля споживача і відстані до місця виробництва.

Використання комп'ютерної техніки, підключеної до міжнародної банківської електронної мережі, сприяє поширенню в міжнародному масштабі процесу легалізації злочинних доходів. Усе частіше наркодилери «відмивають кошти» через Internet-банки.

Оскільки міжнародний ринок наркотиків охоплює всі регіони світу і практично кожну країну, відмивання доходів, одержаних у результаті торгівлі наркотиками, також отримало транснаціональний характер.

Тіньова економіка активно впроваджується й у сферу зовнішньоекономічної діяльності. У країні сформувалася організована мережа нелегального обігу і переказу за кордон товарних і валютних ресурсів. Одним із каналів витоку валюти з країни є іноземні фірми. Кошти за нібито поставлені товари чи надані послуги направляються на рахунки іноземних фірм в українських банках і потім через кореспондентські рахунки іноземних банків переміщуються за кордон. Часто трапляються випадки, коли іноземна фірма спочатку отримує товар на території України, а потім одразу перепродує його за більш високу ціну. Ця операція не є незаконною, однак її результатом є скорочення валютних резервів держави без збільшення відповідних товарних ресурсів.

Значна частина неврахованого валютного обігу утворюється і при незаконному імпорті товарів. Крім того, з метою ухилення від сплати необхідних митних зборів і податків фактичні обсяги і ціни імпортованих

товарів, як правило, змінюються у бік заниження. Невраховані в значних обсягах товари реалізуються тіньовими структурами.

Учасники зовнішньоекономічної діяльності (як державні, так і приватні) при проведенні зовнішньоторговельних операцій часто використовують метод істотного заниження цін, головним чином, це стосується енергоносіїв, що вивозяться, і кольорових металів, і, навпаки, завищення на ввезені товари. Одержаний у результаті неврахований валютний виторг у сумі різниці між фактичними й контрактними цінами, як правило, залишається на рахунках у закордонних банках, іноземних партнерів, спільних чи офшорних компаній. Нерідко відбувається проведення валютних операцій, пов'язаних із рухом капіталу, без оформлення ліцензії Національного Банку України, недооцінювання якісних характеристик низки валютоємних товарів, нелегального вивозу з країни інтелектуальної власності, що залучається до легального обігу за кордоном без будь-якої компенсації.

Проведений нами аналіз проблематики сприяв систематизації основних джерел і об'єктів кримінальних доходів та дав можливість схематично уявити загальну структуру тіньової економіки як складне системне утворення, яке потребує подальшого кримінально-правового дослідження. Приходимо до висновку про те, що через певну специфіку проявів прихованої економічної діяльності в різних галузях і на різних стадіях економічного циклу, а також через розбіжності в інформаційній базі універсального методу її визначення поки не існує. Характеристика системи легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності була б не повною та не системною без аналізу технологій, джерел та економіко-соціального підґрунтя даного виду суспільно небезпечної злочинної діяльності.

2.2. Класифікація етапів та способів легалізації злочинних доходів

Спосіб злочину в цілому і його окремі структурні елементи, що виявляються у певних матеріальних й інших слідах, слугують важливим джерелом відомостей про злочин і, зрештою, ми можемо сказати, що спосіб злочину, знання про нього визначають шлях встановлення істини у справі [20, с. 15]. Дані про спосіб посягання дозволяють висловити судження про вид і місцезнаходження слідів злочинного діяння і цілеспрямовано організувати їхній пошук, визначити фізичні й психічні властивості особистості винного в посяганні, рівень його професійних навичок, прогнозувати його поведінку після вчинення злочину.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що протягом багатьох років розвитку науки кримінального права та криміналістики не вироблено єдиної думки щодо поняття способу вчинення злочину.

Так, М. І. Бажанов запропонував під способом вчинення злочину розуміти «образ дій злочинця, що виражається у певній послідовності, сполученні окремих дій, прийомів, котрі застосовуються суб'єктом», і окремо розглядати спосіб підготовки до вчинення [2, с. 18].

Заперечуючи концепцію М. І. Бажанова, Р. С. Белкин відзначав, що спосіб вчинення злочину може бути системою чи комплексом певних дій. Фізичний вплив, жест, слово – усе це один із багатьох рухів, за допомогою яких виконуються дії, що є елементами способу вчинення злочину. Окремі дії чи послідовність їхнього вчинення не можуть бути способом вчинення злочину, оскільки не мають самостійної мети. Рухи не можуть відбуватися поза діями, спрямованими до певної мети [10, с. 190].

На думку Н. О. Гуторова, під способом вчинення злочину «доцільніше розуміти об'єктивно і суб'єктивно обумовлену систему поведінки суб'єкта до, у момент і після вчинення злочину, що залишає різноманітні характерні сліди ззовні, що дозволяють за допомогою криміналістичних прийомів і засобів отримати уявлення про суть злочину, своєрідність злочинної

поведінки правопорушника, його окремих особистісних даних і відповідно визначити найбільш оптимальні методи вирішення окремих завдань розкриття злочину» [21, с. 17].

У злочинній діяльності слід виділяти такі дії: з підготовки, вчинення і приховання злочину. Така триланкова структура злочинної той же час серед діяльності визнається майже всіма криміналістами. У криміналістів відсутня єдина позиція щодо того, що саме розуміти під способом вчинення і способом приховання злочину.

Найбільш компромісною, на наш погляд, є позиція тих науковців, що говорять про спосіб вчинення злочину в двох площинах: у широкому – до цього поняття належить як вчинення, так і приховання злочину; у вузькому – виділяють тільки вчинення злочину. Таким чином, у тих випадках, коли приховання злочину вчинено після вчинення злочину (чи не виявилось необхідною умовою його вчинення), спосіб приховання є самостійним елементом і не входить у спосіб вчинення злочину.

Специфічною особливістю легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, є те, що цей прояв злочинної діяльності не відбувається спонтанно, а завжди з тією чи іншою мірою старанності готується винними. Зазвичай досягнення злочинних цілей стає можливим на основі застосування сукупності способів, що реалізуються на різних стадіях підготовки і вчинення злочину. Вчинення легалізації неможливе також без попередньої підготовки, вивчення й оцінювання обстановки, створення певних умов, що полегшують уведення доходів до легального обігу. Особа планує злочин, аналізує наслідки, котрі цілком можливі після посягання, створює відповідні умови для його вчинення, налагоджує канали надходження злочинних доходів.

Вчинення дій з легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, припускає, що ці дії власне є законними або настільки «розчиняються» у законних, що говорити в даному випадку про приховання слідів злочинної діяльності не завжди доречно. Такий стан речей впливає з мети легалізації –

видати дохід від протиправної діяльності за легальні доходи для одержання можливості використовувати такі гроші й майно, не викликаючи підозри в правоохоронних органів і не розкриваючи справжнього джерела їхнього походження.

У цілому можна відзначити, що при вчиненні таких злочинів варто виділити всі три складні елементи способу злочину: дії з підготовки, вчинення і приховання злочину. Однією з цілей легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, є приховання джерела походження злочинних доходів. З урахуванням основних ознак, що впливають на спосіб вчинення досліджуваної злочинної діяльності, можливо таке його визначення.

Спосіб легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, – заздалегідь спланована, складна сукупність пов'язаних із основним злочином поетапних кримінальних дій, які знаходяться в залежності від характеристики особистості злочинців, поставлених ним цілей і завдань, предмета злочину, елементів обстановки; спрямовані на впровадження злочинно набутого майна в легальну економіку для додання вигляду правомірності володінню, користуванню і розпорядженню ним.

Відмивання злочинних доходів – це складний процес з використанням різних прийомів, різноманітних фінансових, бухгалтерських та інших методів, що постійно удосконалюються і видозмінюються. Злочинцями широко використовуються численні прогалини в законах, відомчих інструкціях і наказах.

Характерними рисами цієї категорії злочинів є ретельна продуманість, планування кожного етапу, попереднє узгодження дій із співучасниками злочинної діяльності. Досягнення злочинних цілей стає можливим на основі застосування сукупності способів, що реалізуються на різних стадіях підготовки і здійснення злочинної діяльності. Здійснення легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, неможливо без попередньої підготовки, вивчення й оцінювання обстановки, створення певних умов, що полегшують

упровадження злочинно добутого в легальний обіг. Особа планує злочин, створює відповідні умови для його вчинення, налагоджує канали надходження злочинних доходів, аналізує наслідки, котрі можуть статися.

Легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, як правило, вчиняється в складі злочинної групи з розподіленням ролей. Організатор підбурює співучасників, створює в необхідних випадках фіктивні фірми, дочірні чи залежні співтовариства, представництва чи філії. З метою приховання слідів злочинної діяльності співучасники використовують практично усі відомі види приховування: утаювання, знищення слідів злочину, маскування, фальсифікацію, інсценування, симуляцію [29]. Варто враховувати при розслідуванні кримінальної справи, що приховання при легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, може здійснюватися як пасивно (розміщення коштів на депозитах), так і активно (багаторазове дроблення платежів, що підлягають державному контролю, зі зміною підстави платежу).

Іншою особливістю цієї категорії злочинів є те, що дії винних (якщо розглядати їх окремо від усього механізму злочинної діяльності) власне є законними [82, с. 41]. Це і зрозуміло. Головною метою всієї злочинної операції є надання правомірного вигляду володінню, користуванню і розпорядженню майном.

Виконання завдання видати дохід від протиправної діяльності за легальні для одержання можливості використовувати такі гроші й не розкриваючи майно, не викликаючи підозри в правоохоронних органів і справжнього джерела їхнього походження, можливо, як правило, шляхом проведення законних операцій.

Класичні схеми відмивання доходів містять у собі використання операцій з готівкою, зловживання послугами банківських та інших фінансових інститутів, операції з дорогим рухомим і нерухомим майном, азартні ігри. В останні роки значного поширення набули схеми із залученням офшорних фінансових компаній, мережі Інтернет, кредитних карток,

небанківських («альтернативних») систем переказу коштів і міжнародної торгівлі товарами й послугами. Легалізація злочинних доходів – це складний процес, що містить безліч різноманітних операцій, які здійснюються різноманітними методами, котрі постійно удосконалюються. Перш ніж навести опис основних стадій процесу легалізації, розглянемо одну із виявлених задокументованих схем відмивання.

Незважаючи на розмаїтість способів вчинення цього злочину, можливо їхнє виділення і класифікування з конструюванням інформаційних моделей вчинених злочинних діянь.

Більшість авторів виділяють три стадії чи етапи вчинення злочину. «Відмивання доходів варто розглядати як динамічний триетапний процес, що передбачає таке: по-перше, переказування грошей, щоб замаскувати прямий зв'язок зі злочином, по-друге, приховання слідів, щоб заплутати слідство; і, по-третє, забезпечення злочинцеві можливості використовувати ці гроші, професійне і географічне походження яких тримається в таємниці» [48].

Процес відмивання складається, як правило, із трьох основних етапів. На першому з них злочинним елементам необхідно перетворити готівку в будь-який обіговий актив. Найчастіше це здійснюється через легальну фінансову систему за допомогою розміщення готівки на банківський рахунок. Цей етап називається розміщенням. Після проникнення у фінансову систему, для приховання незаконного джерела цих грошей, використовуються багаторазові банківські операції, при здійсненні яких часто застосовують міжнародні грошові перекази. Оскільки дії злочинців полягають у накладанні однієї банківської операції на іншу, цей етап отримав назву розшарування. Третій етап полягає у використанні розміщених грошей у легальній фінансовій системі. Тому він безпосередньо і називається легалізацією» [84, с. 100].

Очевидно, що класифікація способів – це не простий розподіл на групи, але й ранжування залежно від різних внутрішніх і зовнішніх чинників. Вважаємо, що найбільш важливим, таким, що відповідає нагальним

проблемам боротьби зі злочинністю, повинно стати розроблення класифікації способів, насамперед, залежно від ступеня небезпеки вчиненого діяння, розміру легалізованого майна і форми антигромадської спрямованості дій суб'єкта злочину.

Такий поділ з акцентуванням на ступінь суспільної небезпеки вчинених злочинів, що пронизувала б усю систему і виділяла найбільш небезпечні його форми, на наш погляд, було б корисним у практичній діяльності для концентрації зусиль на найбільш пріоритетних напрямках діяльності правоохоронних органів. Очевидно, що складні й запутані угоди більш небезпечні, ніж прості; використання корупційних зв'язків для цілей легалізації завдають більшої шкоди, ніж у випадках їхнього невикористання; вчинення злочину організованою групою (співтовариством) набагато небезпечніше «відмивання» кримінальних доходів одною особою (групою осіб); легалізація в невеликому оптово-роздрібному підприємстві менш небезпечна (хоча, звичайно, вона також є суспільно небезпечним діянням) для держави, ніж «відмивання» злочинних багатомільярдних доходів великою транснаціональною компанією.

Наприклад, при легалізації тієї ж суми злочинних доходів у тих же галузях господарства і з тією ж кількістю суб'єктів складні запутані угоди більш небезпечні, чим прості, оскільки в цьому випадку збільшується ризик їхнього не виявлення і неприпинення, що призведе до безвідповідальності й, безперечно, нової хвилі злочинності.

Таким чином, можна запропонувати розподіл способів легалізації на дев'ять основних груп.

Перша група способів вчинення злочинної діяльності формується залежно від галузі економіки, де відбувається «відмивання» злочинних доходів: у кредитно-банківській сфері; у сфері промисловості й сільського господарства; у сфері ріелторських послуг з придбання нерухомості; у ломбардах; у казино й інших організаціях (гральних закладах), котрі організують ігри на гроші; у лізингових компаніях; в організаціях, що

здійснюють купівлю-продаж дорогоцінних металів і дорогоцінних каменів, ювелірних виробів і брухту таких виробів; у страхових компаніях; в організаціях, що здійснюють управління інвестиційними фондами або недержавними пенсійними фондами; у різних місцях (змішані способи).

Вищезгадані способи можуть мати будь-який ступінь суспільної небезпеки. Вибір злочинцями галузевої приналежності «пральні», як показує практика, стабільний і нечасто дозволяє вийти за межі специфічних способів «відмивання» і одержання доходу, що необхідно враховувати при розслідуванні кримінальних справ.

Друга група способів легалізації формується залежно від місця або території вчинення злочинної діяльності: в одному місті (області); у декількох регіонах країни; за кордоном (в офшорних зонах).

Місце вчинення злочину повинно бути контрольованим злочинцями і прямо залежить від їхнього рівня в злочинній ієрархії: чим вище злочинний авторитет особи і чим більш широкі зв'язки, тим імовірніше використання іноземних країн для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Способи легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, з використанням територій інших держав, насамперед офшорних зон, пов'язані з вивезенням капіталів за кордон і нанесенням прямого збитку державі в особливо великих розмірах. Тому суспільна небезпека таких способів вчинення злочинів найбільш висока, що вимагає від правоохоронних органів особливих зусиль з припинення саме цієї форми злочинної діяльності.

Методи злочинної легалізації, котрі застосовуються великими транснаціональними компаніями, (поряд з безліччю інших чинників) уже призвели до катастрофічних для країни наслідків, що виразилися в частковій втраті економічного суверенітету, підриві раніше могутньої економічної бази, перетворенні її в слабку третьюрядну державу з деморалізацією частини найбільш працездатного населення.

Третя і четверта групи формуються залежно від поділу способів легалізації відповідно до кримінального закону.

Так, третя група способів формується залежно від кількості учасників і ступеня їхньої згуртованості. Злочин може бути вчинено: однією особою; групою осіб за попередньою змовою; організованою злочинною групою; злочинною організацією. Очевидно, що вчинення злочинів організованими злочинними групами і злочинними організаціями найбільш небезпечно для суспільства, що вимагає особливих підходів до їх виявлення і припинення.

Четверта група способів формується в залежності від участі злочинця у вчиненні основного злочину. Більш небезпечною є кримінальна поведінка особи, що раніше вчинила основний злочин. Справді, вчинення злочинцем основного злочину значно підвищує не тільки ступінь його суспільної небезпеки, але і небезпеки застосовуваних ним способів, оскільки злочинний намір на легалізацію, підшукування способів його вчинення сформувалися ще при вчиненні попереднього до «відмивання» злочину і є, як правило, більш витонченим і таким, котрий важко виявити. У даному випадку спосіб вчинення злочину й особистість ймовірного злочинця знаходяться в прямому взаємозв'язку. Незважаючи на те, що законодавець штучно розділив дії особи на вчинення злочину, спрямованого на добування злочинних доходів і їхню легалізацію, проте фактично вони тісно пов'язані й утворюють у більшості випадків єдиний, заздалегідь спланований послідовний ланцюг дій.

Основний злочин для того і вчиняється, щоб використовувати добути блага в «чесному» житті. Особа, що вчинила основний злочин у випадку, передбаченому ст. 209 КК України, «злочинну естафетну паличку» нікому не передає. Тому способи легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, у цьому випадку прямо залежать від способу вчинення і суб'єкта основного злочину. Навряд чи варто очікувати від наркоторгівців проведення великомасштабних операцій у кредитно-банківській сфері з використанням новітніх технологій, кіберплатежів, з вивозом капіталів в офшорні зони тощо.

П'ята група способів легалізації формується залежно від основного злочину: економічні злочини; усі інші злочини. Економічний злочин, як правило, продовжує ланцюг угод, здійснених раніше при придбанні майна, котре легалізується, інтегрується в раніше здійснені операції за аналогічними схемами з використанням банків, офшорних зон і т.п., або злочинно добуте вкладається в той же легальний бізнес, звідкіля раніше воно було витягнуто, тобто злочинці йдуть уторованим шляхом.

У випадку ж легалізації злочинно нажитого від інших категорій злочинів (проти особистості, державної влади, суспільної безпеки й суспільного порядку) необхідне використання досконало нових способів – створення легальної фірми, підшукування фізичних або юридичних осіб, на яких можливе оформлення зовні законних угод тощо.

У цьому випадку з'являється нова стадія в способі вчинення злочину – пошук співучасників легалізації, тоді як при «відмиванні» злочинно нажитого в результаті вчинення економічних злочинів організація вже існує, є і фахівці (бухгалтери, економісти, юристи), які вже залучені в цей процес. Вони ж і проводять операції.

У зв'язку з тим, що ці способи можуть мати будь-який ступінь суспільної небезпеки, дати їм оцінку без наявності інших чинників неможливо. Варто також враховувати, що ця група способів стосується лише тих злочинів, суб'єктами яких є особи, що раніше вчинили основний злочин. У випадку вчинення злочину іншою особою (ст. 209 КК України) легалізатор, як правило, стає вільним у виборі способів, оскільки його дії починаються «з чистої сторінки». Хоча, зазвичай, його діяльність не можна розглядати у відриві від злочинної поведінки осіб, що одержали в результаті кримінальної діяльності фінансові кошти або інше майно. Криміналістично значущими в цьому сенсі стають дії суб'єкта взаємодії з власником злочинно здобутого майна. Це можуть бути конспіративні зустрічі, спільні відвідування ресторанів, спортивних клубів тощо. Згодом інформація про діяльність відносно до вчинення злочину може сприяти встановленню наміру

винного щодо здійснення легалізації, каналів надходження кримінальних доходів, визначення кола співучасників.

Незважаючи на те, що такий розподіл відображає класифікацію не за способами, а за суб'єктами, варто враховувати, що кримінальна поведінка особистості злочинця відіграє вирішальну роль і багато в чому визначає способи вчинення злочинів.

У зв'язку з цим наступні групи способів розділено залежно від якостей суб'єкта злочину.

Шоста група способів формується залежно від участі або неучасті у вчиненні злочинної діяльності фахівців (бухгалтерів, економістів, програмістів, юристів).

Сьома група способів формується за наявністю участі у кримінальних діяннях представників правоохоронних органів, органів влади й управління з метою прикриття незаконної діяльності. Очевидно, що ці способи легалізації, наприклад, спеціально створені для відмивання злочинних доходів фірмами, відрізняються своєю витонченістю і високим злочинним професіоналізмом і більш небезпечні, утім, як і дії посадових осіб, що покривають легалізаторів.

Восьма група способів формується залежно від того, куди вкладаються та у які об'єкти перетворюються злочинно набуті доходи: у підприємницьку діяльність; у грошові кошти; у нерухомість; в інше майно.

Найчастіше зустрічається форма легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, пов'язана з вкладенням кримінальних доходів у легальний бізнес.

Дев'ята група способів формується в залежності від швидкості виконання угоди, яка є елементом процесу відмивання (повільно, швидко, дуже швидко).

У випадку, якщо легалізатор і виконавець основного злочину не є однією особою, швидкість здійснення злочинної угоди стає основною вимогою до процесу «відмивання» з боку замовників злочину відносно дій безпосередніх виконавців.

Проведене дослідження свідчить, що західні фірми зараз дуже обережно вибирають партнерів по бізнесу. Вони надають перевагу фірмам із країн з жорсткими законами і вимогами аудиту. У цьому випадку добре ставлення до їх контрагента гарантовано. Велике значення мають технології і ефективність проведення розрахунків. Проводити платежі через офшорну компанію, платежі якої може затримати будь-який банк-кореспондент, дуже незручно. Набагато легше проходять платежі від імені європейської компанії з чистою репутацією.

Як підсумок даного підрозділу слід зазначити, що перераховані методи й прийоми відмивання злочинних доходів повністю не вичерпують злочинний зміст безпосередньої легалізації злочинних доходів. Але і досліджені прийоми дозволяють зробити обґрунтовані висновки про характер, функції та специфічне завдання цієї фази. Це завдання, головним чином, полягає в первинному (частковому) уведенні «брудних» доходів у легальний фінансово-господарський обіг.

За даними експертів багатьох країн, менше 20 % грошових сум, що відмиваються на першій (попередній) фазі легалізації, витрачається на придбання нерухомості [514, с. 82-83]. Певною мірою порівняно незначний обсяг придбаної нерухомості викликає серйозну стурбованість кримінальних елементів можливістю конфіскації злочинних доходів.

Значна частина лідерів організованих злочинних груп і співтовариств, що діють у сфері економіки, досить компетентні й обережні і не обмежуються першою, але за багатьма параметрами явно недостатньою фазою легалізації кримінальних доходів. Але деякі з них, або через свій недостатній злочинний досвід, а ймовірніше всього, сподіваючись на свої корумповані зв'язки і становище в державних структурах або комерційному бізнесі, обмежуються першою фазою маскуванню справжнього походження тіньових капіталів і відразу ж переходять до заключної фази – інвестування «брудних» доходів в офіційну економіку, принаймні, у вітчизняну. Однак більшість власників тіньових капіталів обґрунтовано вважають, що «розрив у

ланцюжку слідів» явно недостатній, а тому, не обмежуючись попереднім відмиванням, відразу ж переходять до другої фази легалізації злочинних доходів. Також необхідно зазначити, що, окрім загальних ознак є ще певні особливості притаманні кожному конкретному злочину, зокрема й легалізації злочинних доходів. Навіть у подібній ситуації суб'єкти легалізації можуть діяти по-різному. Учасники легалізації прагнуть збагатити арсенал своїх злочинних прийомів, шукають і знаходять нові способи вчинення злочину. Відповідно, у кожному конкретному випадку різними будуть і сліди злочину і способи його вчинення й інші обставини, тому, залишаючись стійкими за структурою, кожен зі злочинів цієї категорії індивідуальний в подробицях і деталях.

2.3. Обстановка вчинення злочинів, пов'язаних з легалізацією доходів від здійснення організованої злочинної діяльності

Легалізація доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності являє собою досить динамічний процес. Цю динаміку відображають існуючі між елементами криміналістичної структури злочинів, зв'язки і закономірності. Для того щоб успішно розслідувати організовану злочинну діяльність, необхідно якомога повніше виявити й дослідити всі зв'язки, якими характеризується зазначена діяльність.

Усі елементи системи легалізації взаємозалежні. Так, предмет безпосереднього посягання пов'язаний із фізичною і психічною діяльністю винних, їхня діяльність – з місцем і часом посягання, а кожний із них пов'язаний з винними і відображає їх особистість. Суб'єктивний взаємозв'язок усіх елементів системи організованої злочинної діяльності обумовлений єдиним наміром, спочатку спрямованим на надання правомірного вигляду володінню, користуванню і поширенню злочинно

одержаними доходами, а потім – на отримання прибутку від уже легалізованих капіталів.

У процесі розслідування такої організованої злочинної діяльності важливо знати характер зв'язків, що реально існують між елементами системи злочинної діяльності, а також їхніх зв'язків із ситуацією, в якій відбувається зазначена діяльність.

Для такого прояву організованої злочинної діяльності, як легалізація доходів, одержаних від її здійснення, важливою особливістю є те, що всі дії знаходяться між собою в причинно-наслідковому зв'язку, тобто здійснення наступної дії, як правило, неможливо без попередньої підготовки. Наприклад, без попереднього відкриття рахунку в банку особа не може переказати кошти за кордон, без організації «підставної» фірми не може бути укладений фіктивний договір на постачання будь-якої продукції тощо.

Виходячи з того, що конкретні елементи причинно пов'язані між собою, між ними повинні існувати суворо визначені тимчасові й просторові відносини і, навпаки, якщо відомі відносини часу і простору між досліджуваними елементами, то можна з достатньою часткою впевненості сказати, був між ними причинно-наслідковий зв'язок чи ні.

Легалізація доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, як реальне явище дійсності відбувається в умовах часу і простору, що обумовлює виникнення між елементами, що становлять дану злочинну діяльність, і навколишнім середовищем тимчасових і просторових зв'язків. Таким чином, розуміємо, що різновидами внутрішніх зв'язків є просторові й тимчасові зв'язки.

Знання, одержані за допомогою аналізу просторово-тимчасових відносин, мають різний характер. Висновок про те, що просторово-тимчасовий зв'язок між конкретними елементами в даній ситуації неможливий, має достовірний характер. Висновок же про те, що зазначений зв'язок між досліджуваними елементами можливий, є ймовірним знанням, тобто таким, що припускає неоднозначне тлумачення: або зв'язок між

елементами можливий, або – його немає. Таким чином, тимчасові зв'язки ми можемо розділити на такі:

- однозначні, що дозволяють при наявності одного елемента злочину з достатньою імовірністю говорити про наявність інших;
- імовірнісні, що з більшою чи меншою часткою імовірності дозволяють при встановленні одного елемента злочинної діяльності припускати наявність інших.

Виявлення зовнішніх зв'язків системи злочину вимагає більш широкого уявлення про діяльність винного у вчиненні злочину. Як засвідчує криміналістичне дослідження, система дій винного складається з декількох систем: системи вчинення злочину, системи поведіння винного до і після здійснення злочинної діяльності, а також системи дій, що супроводжують посягання. У той же час, виникаючи з власної волі винного, усі ці системи обумовлені зовнішнім чинником – обстановкою, в якій живе, працює особа (або особи), що вчинила злочин, у якій вона змушена діяти, а також у якій вона жила і працювала раніше.

Обстановка – це сукупність природних і соціально-економічних умов, зв'язків, відносин, що склалися на визначеному об'єкті (території, підприємстві), які впливають на поведінку людей, котрі там знаходяться.

В обстановці виявляються особистісні якості винних, мотиви й інші елементи злочинної діяльності, що значною мірою може полегшити виявлення і викриття злочинця. Вибір злочинцем місця, часу, способу вчинення злочину, а також у цілому господарської чи фінансової сфери діяльності (галузі господарства) багато в чому обумовлений існуючою там обстановкою. У результаті пізнання обстановки, в якій відбувався злочин, можуть бути одержані дані про ступінь підготовленості злочину, про характер поінформованості злочинця про його дії, своєрідність впливу обстановки на спосіб вчинення злочину, можливих співучасників і очевидців злочину, визначені можливі місця їхнього перебування й ін. [80, с. 45]

Проаналізувавши чинники, що становлять структуру обстановки вчинення злочину, можна встановити:

- а) які з цих чинників і умов безпосередньо передували злочинній діяльності, супроводжували її; який характер їхнього впливу на вчинене діяння;
- б) що в обстановці досліджуваної події було спеціально підготовлене злочинцями, а що не залежало від них;
- в) які чинники незвичайної властивості проявилися у сформованій ситуації і як вони вплинули на здійснення злочинної діяльності;
- г) що могла особа створити чи як скористатися об'єктивно сформованою ситуацією для здійснення злочинної діяльності [83, с. 53].

Винні можуть здійснювати злочинну діяльність шляхом проведення фінансової операції (угоди) у тому випадку, якщо існують об'єктивні умови, що дозволяють використовувати дану фінансову операцію (угоду) для здійснення злочинної діяльності, тобто коли відповідна операція в даний період фактично відбувалася. Наприклад, особа, що здійснює злочинну діяльність, об'єктивно не може зарахувати на свій рахунок чи списати зі свого рахунка кошти, якщо рахунок на її ім'я не був відкритий.

Можливість здійснення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, також визначається розміром, частотністю, періодичністю операцій, достатніх для вчинення злочину в конкретній сумі; виконанням їх кваліфікованими особами; незадовільним контролем за їх здійсненням.

Відсутність у реальності хоча б однієї з названих умов означає об'єктивну неможливість використання даної фінансової операції (угоди) для здійснення організованої злочинної діяльності.

Обстановка вчинення будь-якого злочину охоплює більш широке коло явищ, ніж безпосередньо фізичні умови, в яких діє злочинець або злочинна група, і включає, крім того, загальну історичну і соціальну обстановку, конкретні умови життя і діяльності колективу, в якому був вчинений злочин,

а також соціально-економічну ситуацію в країні і стан правового регулювання економічних відносин.

До моменту введення кримінальної відповідальності за легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, багато наявних злочинних капіталів уже були запущені в офіційний обіг, установилися стійкі канали надходження незаконних доходів з цього джерела, напрацювалися механізми легалізації. Усе це стало можливим унаслідок недостатнього вивчення умов, у яких розвивалася економіка в той період часу, і відсутності нормативних документів, що регламентують господарську і фінансову сфери.

Для легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, характерна наявність попереднього злочинного діяння, а частіше – низки злочинів чи інших незаконних дій, результатом яких стало одержання коштів чи іншого майна. Між цими діяннями і легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, об'єктивно існують причинно-наслідкові зв'язки. Отже, при вивченні й дослідженні обстановки необхідно визначити канали надходження незаконних доходів і установити причинно-наслідкові зв'язки між джерелом надходження незаконних доходів і учасниками легалізації. Для цього необхідно ретельне вивчення кола спілкування осіб, винних у легалізації, а також вивчення безпосередньої діяльності підприємства, проведених ними операцій і укладених угод.

Отже, слід також звернути увагу на так звані «негативні обставини», під якими розуміють відсутність окремих фактів, що зазвичай наявні, якщо правильна версія про подію в цілому. Наприклад, негативною обставиною при розслідуванні легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, може бути відсутність легальних джерел доходів у фізичних чи юридичних осіб або явна невідповідність цих доходів проведеним ними операціям зі значними грошовими сумами чи придбанням нерухомості й здійсненні інших угод на суми, котрі значно перевищують передбачувані доходи цих осіб.

Обстановка впливає на вибір злочинцем способу вчинення злочину. Специфіка легалізації полягає в тому, що елементи цього злочину найчастіше

розгортаються в часі й у просторі у своєрідний «технологічний ланцюжок» дій щодо легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності [84, с. 94].

Для встановлення способу здійснення легалізації необхідно усвідомити обсяг повноважень посадових осіб та інших управлінських працівників комерційних організацій, структур організації, її документообіг та інші чинники, що характеризують обстановку вчинення злочину. Також істотне значення має вивчення нормативно-правових актів, на підставі яких здійснюється визначений вид господарської діяльності, знання правового статусу юридичної особи, котрий використовується в процесі легалізації.

У юридичній літературі щодо посадових злочинів у торгівлі розроблені приватні й загальні умови вибору суб'єктом посягання виробничих операцій, способу злочину, каналів одержання «лівих» цінностей і збуту викраденого [101, с. 89].

Спираючись на вже існуючі в криміналістиці положення і з огляду на викладене вище, при розслідуванні легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, на наш погляд, необхідно визначити такі умови обстановки, що впливають на поведінку злочинців у цій злочинній діяльності:

1) особливості господарської діяльності юридичної особи, про яку відомо, що її використовували для легалізації коштів. Для легалізації характерно, що інструментом вчинення цього злочину стають спеціально створені для цілей легалізації незаконних доходів підприємства чи структурні підрозділи цілком законних підприємств;

2) виявлення фінансових операцій, що могли бути використані злочинцями для легалізації;

3) ділові й моральні якості безпосередніх виконавців даних операцій (відомості про їхній спосіб життя, зв'язки). При цьому необхідно мати на увазі, що безпосередні виконавці можуть бути взагалі не інформовані про те, що вони беруть участь у здійсненні злочинної діяльності;

4) стан контролю за виконанням фінансових операцій (укладанням і виконанням угод).

Грунтуючись на даних положеннях, спробуємо визначити спеціальні й загальні умови, що детермінують поведінку винних при здійсненні легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

До загальних умов належать:

- профіль і внутрішня структура підприємства, котре використовується з метою легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності;
- наявність дочірніх і залежних співтовариств, філій і представництв;
- фінансовий стан підприємства;
- виробничі й господарські зв'язки підприємства;
- специфічний для даного підприємства обіг документів, облік і режим роботи;
- технологічний процес, характер фінансових операцій, їхня періодичність і частота;
- службові повноваження винних;
- наявність (відсутність) різноманітних недоліків у контролі, обліку на підприємстві.

До спеціальних умов, що визначають вибір суб'єктом злочину фінансових операцій (угод) і способу злочину, належать такі:

- виконання (невиконання) на підприємстві фінансової операції, котру винні можуть використовувати для вчинення злочину;
- розмір (обсяг), частотність і періодичність повторення фінансової операції;
- ділові й моральні якості безпосередніх виконавців фінансової операції;
- стан контролю за виконанням фінансової операції (угоди) [11, с. 45].

На вибір фінансової операції (угоди) для здійснення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, впливає

наявність як обов'язкового контролю з боку уповноважених органів у вигляді інспекційних перевірок, так і внутрішнього контролю за виконанням операцій. Обов'язковому контролю підлягає операція з коштами чи іншим майном, якщо сума, на яку вона здійснюється, дорівнює чи перевищує певну суму, визначену законодавцем, а сама операція належить до тих, що прямо встановлені законом [6, с. 231].

Слід також зазначити, що обстановка вчинення злочину зазвичай тісно пов'язана з безпосереднім предметом злочинного зазіхання. Так, залежно від того, що стало предметом легалізації – гроші чи інше майно, а також їх кількісні, якісні чи інші особливості, – суб'єкту злочину буде потрібно прийняти рішення, яку тактику обрати: очікування чи активного створення зручної обстановки для вчинення злочину.

Організована злочинна діяльність як реальне явище поряд зі зв'язками, що поєднують усі елементи в єдину систему, має цілу низку об'єктивних криміналістичних закономірностей.

Під закономірностями злочинної діяльності в науці кримінального права розуміють загальні, стійкі зв'язки, що постійно повторюються, і відношення системи злочинної діяльності, що обумовлюють її розвиток і функціонування [2, с. 91].

До об'єктивних закономірностей належать такі:

1) відображення зазначеної системи в слідах (матеріальних і ідеальних). У процесі легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, матеріальні сліди відображаються головним чином у документах, на паперових носіях і у вигляді комп'ютерної інформації. Ідеальні сліди відображаються у свідомості свідків, учасників легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, рядових працівників банків і органів, що реєструють тощо. Усі ці сліди спочатку є криміналістичними ознаками злочинної діяльності, а пізніше в ході розслідування стають доказами;

2) стійкість, повторюваність системи злочинної діяльності, наявність у системі легалізації злочинних доходів названих вище елементів. Ця

закономірність робить стабільними методи і засоби пошуку слідів, їхнє оцінювання і використання в практичній діяльності працівників правоохоронних органів, полегшує організацію розслідування. Саме вона визначає структурну спільність злочину, повторюваність і стійкість форм відображення системи легалізації в матеріальному світі. Це означає, що усі вищезгадані елементи легалізації при кожному новому посяганні з необхідністю повторюються незалежно від того, де, коли і ким вчиняється нове посягання, що дозволяє прогнозувати наявність у реальності елементів системи злочину. Наприклад, якщо висувається версія про вчинення такого злочину, як легалізація злочинних доходів, можна прогнозувати, що, у випадку відповідності названого припущення дійсності, повинні мати місце такі елементи: предмет злочинного посягання, суб'єкт легалізації, намір на здійснення легалізації, місце, час легалізації, факти легалізації у формі введення грошей чи іншого майна в легальний обіг, а також фізична діяльність суб'єкта посягання, спрямована на створення цивільно-правових основ для одержання права власності на кошти чи інше майно;

3) взаємозв'язок та інформативність елементів цього злочину [9, с.13].

Дана закономірність дозволяє пізнати невідомі елементи системи через уже відомі й використовувати ці знання для організації розкриття злочину. Так, знання предмета посягання допомагає висловити судження про характер його надходження до підозрюваного, знання про операції, котрі використовуються у процесі легалізації, допомагають зробити припущення про коло учасників легалізації, дані про розмір зазіхання – про спосіб легалізації і т.п.;

4) обумовленість системи злочину обстановкою, в якій легалізуються доходи, й в якій відображаються сліди посягання, об'єкт посягання й інші об'єктивні чинники.

Виділення зовнішніх і внутрішніх зв'язків і закономірностей – одне з безпосередніх завдань вивчення легалізації злочинних доходів, як і будь-якого іншого злочину. Їхнє знання дозволяє слідчому висловити судження

про поведінку суб'єкта до, під час і після посягання, про місце, час, способи і засоби вчинення злочину і отже більш ефективно розслідувати злочин.

Місце злочину є одним із обов'язкових елементів злочинної діяльності. Діяльність винного протікає завжди у визначеному місці. Поза простором не може бути злочину та злочинної діяльності. Визначення місця вчинення злочину є однією із обставин, що підлягають установленню при розслідуванні проявів організованої злочинної діяльності. Місце вчинення злочину є об'єктивним чинником, що визначає поведінку винного й іншої особи, пов'язаних зі злочинном.

Місце здійснення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, слід розглядати в декількох аспектах.

У першу чергу – це сукупне поняття, що поєднує місце виконання окремих дій, фінансових операцій чи інших угод, спрямованих на легалізацію злочинних доходів, а також місце здійснення окремих етапів цього злочину, зокрема, місце, в якому відбувалося маскуванню слідів, місце введення злочинних доходів у легальний обіг. Поняття місця легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, включає місце перебування підприємств, установ і організацій, котрі використовуються злочинцем для легалізації. Під місцем перебування названих суб'єктів господарювання розуміється їхня адреса за установчими документами і фактична адреса, при цьому необхідно враховувати, що, незважаючи на вимоги чинного законодавства, вони не завжди збігаються.

Для розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, необхідно мати на увазі, що територіальні межі цього чинника злочинної діяльності досить значні. Майно може бути придбано суб'єктом злочину для наступної легалізації у власника злочинних доходів на території одного міста, району, області, а легалізуватися в іншому місці. Крім того, для легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, місцем вчинення може бути

не тільки територія України, а й територія іншої держави, якщо низка дій злочинця відбувається за кордоном. [33, с. 66].

Таким чином, місце здійснення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності являє собою реально існуючий у певному сенсі простір, у якому протікає і відображається реальна злочинна діяльність з виконання окремих дій і операцій, спрямованих на надання правомірного вигляду володінню, користуванню і розпорядженню доходами, одержаними злочинним шляхом, маскування слідів і введення злочинних доходів у легальний обіг.

Процес легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, як і іншого злочину, здійснюється не тільки у певному місці, але й у певний час. Час характеризує початок, тривалість, закінчення процесу злочину. Поза часом, як і поза місцем, немає злочину.

Час завжди виражений у певних показниках із визначеним ступенем точності. Він може бути виражений в календарному численні (рік, місяць, день, година) чи в таких категоріях, як фінансовий рік, інвентаризаційний період тощо. Час, як і місце злочину, індивідуалізує і конкретизує злочин. У науці кримінального права легалізація злочинних доходів вважається закінченим злочином з моменту здійснення фінансової операції (угоди) з майном, придбаним злочинним шляхом, незалежно від того, настали чи ні бажані наслідки (формальний склад).

Таким чином, час здійснення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, – це об'єктивно існуючий елемент структури легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, як реального явища, що обумовлює поведінку винних осіб, характеризує початок протікання процесу злочинної діяльності та його закінчення і використовується злочинцями для здійснення операцій з переривання безпосереднього зв'язку доходів майна зі злочином.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО УДОКОНАЛЕННЯ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ

3.1. Імплементация міжнародного та зарубіжного досвіду боротьби з легалізацією злочинних доходів як елементу економічної злочинності

Проблема економічної злочинності, є надзвичайно важливою, й у контексті сучасних тенденцій розвитку суспільства потребує принципового осмислення та адекватного вирішення. Економічне зростання сучасного суспільства нерозривно пов'язане із належним рівнем запобігання різноманітним загрозам, що набувають особливого поширення в період реформування економічної системи, серед них такі складні та небезпечні для української держави соціально-економічні явища, як тіньова економіка й особливо її кримінальна складова – легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом.

З цього приводу О. С. Вершинін зазначає, що комплексний характер існуючої економічної злочинності містить ряд елементів: організована злочинність із проникненням у систему економічних відносин, корупція на всіх шаблях державного управління, відмивання коштів як механізм забезпечення функціонування тіньових економічних відносин, відтворення економічного потенціалу організованої злочинності, непродуктивний відтік капіталу за кордон за наявності дефіциту інвестиційних ресурсів тощо [16, с. 18–19].

В наш час відмивання коштів як соціально негативне явище стало дуже поширеним. Кримінальне законодавство для виявлення правопорушників та для недопущення скоєння злочину повинно передбачати усі ймовірні варіанти вчинення злочину. Відмивання в цьому випадку не є виключення, а можна навіть говорити і про те, що протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, є першочерговою ланкою в протидії зі злочинцями.

Відтак, дослідження законодавства зарубіжних країн є важливим аспектом протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Саме тому об'єктом дослідження у даному підрозділі випускної кваліфікаційної роботи є позитивний зарубіжний та частково міжнародний досвід протидії економічній злочинності. Оскільки у будь-якій країні світу, у тій чи іншій мірі, у суспільно-економічних відносинах формуються елементи неправомірної поведінки членів суспільства, зумовленої зазіханням на суспільний порядок, зокрема вчиненням діянь, спрямованих на легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Виходячи з цього, нам вважається правильним, що визначення вітчизняних перспектив протидії неправомірній (суспільно небезпечній) поведінці, за які передбачено настання кримінальної відповідальності, різного роду суб'єктів в економічній сфері, можливий з урахуванням передового зарубіжного досвіду протидії легалізації злочинних доходів.

Отже, дослідження визначеної проблематики, на нашу думку, доцільно розпочати з фінансово-інформаційних особливостей міжнародної проблематики легалізації злочинних доходів. Адже стрімкий розвиток світової фінансової системи, постійне вдосконалення існуючих та застосування нових інформаційно-комунікаційних технологій дає змогу проводити фінансові операції в найкоротший час, що створює додаткові можливості для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Варто наголосити, що для кожної держави питання правового забезпечення боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом є питанням національної безпеки. Адже це є не лише суспільно небезпечним діянням, а й системною загрозою для фінансових ринків і національної економіки в цілому.

У зв'язку з активізацією міжнародного тероризму виникають нові проблеми у сфері боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, що у свою чергу потребує вживання жорстких, дієвих заходів для здійснення контролю за функціонуванням «тіньових» фінансових потоків.

Одним із напрямів стратегії держави в цьому плані повинне бути виявлення та ефективне блокування каналів фінансової підтримки організацій, що здійснюють відмивання коштів. Такі дії можливі шляхом подальшого об'єднання спільних зусиль ряду країн на різних континентах земної кулі.

Аналізуючи міжнародну складову протидії досліджуваному негативному суспільно-економічному явищу, варто зазначити, що одним із проявів такого об'єднання спільних зусиль є створена за пропозицією США в липні 1989 року в Парижі на щорічній нараді керівниками семи провідних індустріальних країн і президентом Комісії Європейського Співтовариства була створена постійно діюча робоча група за назвою «Спеціальна група з фінансових дій проти відмивання грошей» (FATF).

Ця робоча група складається з представників країн Великої сімки (США, Японія, Франція, Німеччина, Великобританія, Італія і Канада) і Комісії Європейського Співтовариства. До участі в роботі групи були запрошені ще 8 країн – Швеція, Нідерланди, Бельгія, Люксембург, Швейцарія, Австрія, Іспанія й Австралія.

З осені 1991 року в роботі Спеціальної групи беруть участь представники всіх держав-членів Організації економічного співробітництва і розвитку (OECD), а також Сінгапур і Гонконг (подальша участь останнього у зв'язку з переходом улітку 1997 року під державну юрисдикцію Китаю проблематична) [14; 107].

Аналіз наукового матеріалу за проблематикою, показує, що основна мета діяльності Спеціальної групи полягає в підготовці оглядів про сучасний рівень міжнародного співробітництва у сфері протидії з легалізацією злочинно одержаних доходів, у виробленні рекомендацій з подальшого розвитку законодавства і, особливо, у сприянні якнайшвидшому укладанню багатосторонніх угод про превентивні заходи і правову взаємодопомогу в цій галузі.

Здійснюють характеристику даної групи зазначимо, що це міжурядова організація, яка займається розробкою та поширенням стратегії з боротьби з

«відмиванням грошей» з метою недопущення використання таких доходів у злочинній діяльності й захисту в рамках закону економічної діяльності країн від «брудних» грошей. Категорія відмивання грошей, що була запропонована цією організацією, передбачала наявність фінансових дій, метою яких є:

- перетворення або передача власності, коли відомо, що ця власність є наслідком злочину; з метою приховування або маскуванню незаконного походження власності чи надання допомоги будь-якій особі, яка втягнута у вчинення такого злочину;

- уникнення правових наслідків дій особи, яка здійснює відмивання;

- приховування або маскуванню дійсного характеру, джерела, місцезнаходження, розташування, переміщення, прав власності або права власності;

- набуття, володіння або використання власності, коли на момент отримання відомо, що власність виникла внаслідок злочину або участі в такому злочині [97, с. 80].

У результаті власних досліджень нами встановлено, що FATF розробила сорок рекомендацій щодо протидії відмиванню грошей. У рекомендаціях, вказано, що кожна країна повинна здійснити наступні заходи.

1. На законодавчому рівні, щоб визначити відмивання грошей як кримінальний злочин.

1. Поширити дії злочину з відмивання грошей, отриманих від торгівлі наркотиками, на злочини, пов'язані з серйозними правопорушеннями.

2. Визначати, які тяжкі злочини повинні бути встановлені як обґрунтування злочину з відмивання грошей.

3. Визначити, що кримінальну відповідальність повинні нести не тільки службовці, але й самі корпорації, а нормативні акти фінансових інститутів повинні розроблятися так, щоб не перешкоджати діям проти відмивання грошей [97, с. 81].

Аналізуючи останній пункт вимог, слід зазначити, що фінансові установи кожної країни повинні звертати особливу увагу на всі заплутані

операції, на великі суми та незвичайні схеми операцій, що не мають очевидної економічної мети або очевидного законного характеру. У тому випадку, коли фінансові установи підозрюють про злочинний характер виникнення коштів, вони зобов'язані своєчасно повідомити компетентні органи про свої підозри.

Запропоновані заходи нормативно-правового регулюванні вище описаних суспільних відносин не в повній мірі знайшли своє відображення в Україні. Коли наведені положення будуть враховані і законодавчо закріплені, тоді можна буде констатувати максимізацію дій державних органів щодо попередження вчинення дій, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) коштів, отриманих злочинним шляхом.

Звертаючи увагу на міжнародний досвід боротьби з легалізацією (відмиванням) коштів, отриманих злочинним шляхом, варто в першу чергу, враховувати специфіку законодавства окремих держав. Кожна держава розробляє та впроваджує власну систему та заходи боротьби з легалізацією «брудних» коштів.

Досліджуючи відповідні відносини, Є.Л. Стрельцов зазначає, що більшість держав, законодавство яких передбачає відповідальність за легалізацію (відмивання) грошей, прийняли відповідні норми тільки наприкінці 80-х на початку 90-х років. В Італії відмивання визнано злочином ще в 1978 році, що пов'язано, насамперед, з активною діяльністю організованої злочинності на її території. Науковець дійшов висновку про те, що використання накопиченого наукового матеріалу і практичного досвіду в ході створення й удосконалення нового законодавства в досліджуваній галузі має важливе значення, оскільки дозволяє прискорити інтеграційні процеси кожної держави в міжнародну систему співробітництва і взаємодопомоги не тільки в боротьбі з легалізацією коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом, як однієї з різновидів злочинної діяльності, але й у протистоянні економічній й організованій злочинності в цілому [89, с. 29].

Здійснення нами порівняльно-правового аналізу міжнародного законодавства США та країн Європи з протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, призводить до наступного висновку. Створення ефективно діючої законодавчої бази з метою боротьби з відмиванням кримінальних капіталів є однією з найактуальніших задач, що стоїть перед органами законодавчої і виконавчої влади і системою правосуддя багатьох країн світу.

Проблема криміналізації розглянутого діяння почала знаходити своє вираження в нормах права окремих країн вже в 70-і роки нинішнього сторіччя. У цей час нормативні акти світового співтовариства й індустріально розвинених країн Заходу надбали рис системності та взаємозв'язку між собою. У світовій законотворчій практиці склалися різні рівні законодавства про кримінальне переслідування осіб, що здійснюють легалізацію злочинно одержаних майнових цінностей.

Диференційовану систематизацію нормотворчих підходів доцільно здійснити за ознакою ступеня їхньої глобальності, тобто за сферою їхньої дії в міжнародному просторі. Зокрема з позиції порівняльного правознавства С. В. Сімовян виділяє три взаємозалежних і супідрядних рівня правового регулювання:

1. Глобальний рівень – Конвенції й угоди Організації Об'єднаних Націй, акти інших організацій та об'єднань світового співтовариства. Правові документи, прийняті ООН, накладають на держави світу, що приєдналися до цих рішень, визначені міжнародно-правові зобов'язання основного характеру.

2. Рівень великих регіонів світу для України – насамперед, це міжнародні угоди в межах Європейського Союзу, директиви Ради Європи, рішення комісій Європейського Співтовариства, угоди в межах СНД. Угоди, що укладаються на цьому рівні, орієнтуються в багатьох принципових питаннях на міжнародно-правовий базис, створений ООН, правові акти першого рівня. Разом з тим, рішення другого, регіонального рівня

конкретизують положення Конвенцій світового співтовариства, а подекуди навіть по-іншому підходять до кваліфікації тих чи інших явищ. Було б некоректно в юридичному змісті назвати цей рівень похідним від першого, однак в рамках досліджуваної теми необхідно підкреслити, що правові принципи ООН мають величезне значення для нормотворчої практики на європейському рівні і безпосередньо впливають на розвиток підходів Європейського Співтовариства в цьому питанні.

3. Національний рівень – кримінальне, адміністративне, фінансове та інші законодавства окремих країн світу. Цей рівень знаходиться в найбільш супідрядному положенні щодо норм першого і другого рівнів. Національне право завжди розвивається в тому чи іншому ступені з урахуванням принципів і положень міжнародного права. Таким чином, будь-яка держава в певному плані «зв'язана» тими міжнародними угодами, учасником яких вона є. Створення і розвиток законодавств європейських країн в галузі боротьби з легалізацією кримінальних капіталів детерміновано подвійним чином – впливом конвенцій ООН і зобов'язаннями, що випливають з участі в Угодах Європейського Співтовариства. У цих випадках національному законодавцю надана дуже обмежена воля дій. Яскравий приклад тому – норми права більшості європейських країн, які відтворюють (з відомими елементами національної специфіки) принципові положення директив Ради Європи. Однак ця єдність законодавчих тенденцій зовсім не означає одночасність їхнього перетворення в життя в різних країнах. Обсяг і якісний рівень прийнятих на сьогоднішній день рішень у досліджуваній галузі в різних країнах неоднаковий. Це обумовлено багатьма причинами політичного й економічного характеру. Подібні розходження надають матеріал для порівняльноправового аналізу [84, с. 16].

Не було б перебільшенням сказати, що в наш час основною рушійною силою розвитку світового законодавства про кримінальне переслідування за відмивання злочинних доходів є ініціативи провідних індустріальних країн

Європи й Америки. Ці ініціативи регулярно виникають з боку глав держав і урядів так називаної Великої сімки.

Зазначимо, що наразі США – це та країна, в якій на основі тридцятирічного досвіду протидії відмиванню кримінальних грошей склалася найбільш змістовна і розгалужена система законодавства з проблематики, що розглядається. Ця система постійно поповнюється новими нормативними актами як на федеральному рівні, так і на рівні штатів.

Політичного забарвлення було надано фінансовому скандалу, коли авіакомпанія «American Airlines» була обвинувачена у веденні подвійної бухгалтерії для одержання грошей, пожертвуваних з метою їх легалізації на президентську передвиборчу компанію Р. Ніксона. У 1991 році був закритий Міжнародний банк кредитів і комерції, відомий як Бі-Сі-Сі. У ньому «відмивалися» гроші не тільки про-іранської терористичної організації «Хесболлах», наркоділків з Латинської Америки, але й спецслужб деяких країн: ЦРУ, британської МІ-5, ізраїльської «Моссад» тощо [35, с. 17].

За оцінками експертів, розмір щорічних «відмивань» у США (країні, яка однією з перших зіткнулась з проблемою легалізації злочинно здобутих капіталів і стала новатором у розробці на національному рівні кримінального та загальноекономічного законодавства з протидії відмиванню) сягає понад 100 млрд доларів у всьому світі [61, с. 39].

Значним «антилегалізаційним» кроком у США стало прийняття в 1970 р. Закону «Про банківську таємницю» (Bank Secrecy Act). Відповідно до цього Закону фінансові установи, до яких відносяться банки, маклери і торговці цінними паперами, чекові касири, телеграфні компанії, що мають ліцензію, казино із загальним річним доходом більш 1 млн доларів, поштова служба і деякі інші організації зобов'язані зберігати (щонайменше 5 років) обліково-звітну документацію таких видів, що найчастіше використовуються в кримінальних, податкових розслідуваннях, судових процесах (досьє на клієнтів, зразки підписів, рахунки, картки бухгалтерського обліку й інші) [63].

У Загальному Законі «Про вимагательські й корумповані організації» 1970 року (RICO) міститься ряд норм про протидію з відмиванням злочинних доходів. Цей закон заклав принципові основи протидії з організованою злочинністю в США. Одна з першочергових цілей Акта RICO полягає в запобіганні усіх форм проникнення майнових цінностей злочинного походження в легальну економіку. Відповідно до цього акта заборонена інфільтрація в легальний оборот доходів від численних видів злочинів, передбачених федеральним законодавством, і від ряду діянь, визнаних злочинними за законодавством окремих штатів.

Відмітною рисою Акта RICO є положення про те, що правоохоронні органи не зобов'язані представляти суду доказу злочинної змови чи приналежність окремих осіб до організованої злочинності, для кримінального переслідування досить факту, що об'єктивно має місце здійснення як мінімум двох типових для організованої злочинності карних діянь.

Активні заходи для протидії легалізації брудних грошей у США на федеральному рівні приймалися ще з 1970 року, але сам процес, діяння «відмивання доходів злочинного походження» був визначений як конкретний злочин тільки в 1986 році у зв'язку із прийняттям Закону «Про боротьбу з відмиванням грошей». Спираючись на цей акт, злочинне відмивання розглядаються два карних правопорушення: легалізація кредитногрошових документів і здійснення грошових операцій у відношенні власності, витягнутої з точно визначеної злочинної діяльності.

Перша норма установлює відповідальність за відмивання грошей за допомогою оформлення фінансової операції або перевезення чи відправлення переказу кредитногрошових документів. При фінансовій операції правопорушення має місце в тому випадку, якщо особа знає, що майно, включене в неї, являє собою доходи від злочинної діяльності, але, незважаючи на це, здійснює операцію з наміром сприяти продовженню правопорушення, або, знаючи, що операція призначена для приховання характеру, місцезнаходження, джерела доходу чи для обходу якої-небудь

вимоги про надання звіту про доходи, здійснює цю операцію. При аналогічних умовах вважається злочином відмивання грошей під час перевезення чи пересилання кредитно-грошових документів.

Особа, яка навмисно чинить з фінансовою установою грошову операцію у відношенні добутої злочинним шляхом власності, витягнутої з точно визначеної злочинної діяльності на суму більш 10 000 доларів, є суб'єктом другого правопорушення.

На підставі аналізу американського законодавства, можливо відзначити, що при наявності основних передумов злочинності походження доходу, намір обійти обов'язок ідентифікування і декларування кримінально карано. Крім того встановлено, що один лише поділ великої суми кримінальних грошей на більш дрібні частини усередині однієї фінансової установи саме по собі утворить склад злочину, незалежно від того, чи доказові при цьому конкретні наміри легалізаторів і чи досягнута тим самим кінцева злочинна мета чи ні. За здійснення такого злочину як покарання передбачені грошові штрафи до 500 000 доларів і (чи) позбавлення волі терміном до 20 років [78, с. 60–61].

Відповідно до вказівок Міністерства Фінансів США фінансові та банківські установи зобов'язані не робити ніяких угод на суму понад трьох тис. доларів з клієнтами, що не можуть подати документи, достатні для посвідчення їхньої особистості. Крім цього, фінансові інститути повинні негайно інформувати компетентні органи про підозрілі угоди, укладені їхніми клієнтами, незалежно від суми операції.

Організація і проведення розслідування злочинної діяльності по відмиванню злочинних доходів у США знаходиться в компетенції прокуратури і слідчих суддів, Департаменту по боротьбі з відмиванням грошей при Міністерстві юстиції, уповноважених співробітників податкових управлінь, служби митниці, спеціальних інспекційних підрозділів установ пошти. З 1990 року найбільш серйозними кримінально-караними діяннями в

цій галузі займається спеціально створений правоохоронний орган – Національний Центр з проведення фінансових розслідувань [63, с. 39].

Переходячи до порівняльно-правового аналізу законодавства країн Європи з протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, слід відзначити, що законодавство держав Європи щодо протидії з відмиванням грошей у своїй основі вже склалося. Його утворює сукупність норм, закріплених у кримінальних кодексах і спеціальних законах.

У той же час варто зазначити, що європейські держави поступово залучаються до протидії з відмиванням грошей. Однією з перших країн, що закріпили правове забезпечення протидії з таким видом злочинної діяльності, була Італія. У значній мірі сприяло цьому зростання мафіозної злочинності. Діяльність злочинних співтовариств, що прагнуть укласти нажиті капітали в економіку країн-членів ЄС, викликала до життя нову хвилю законотворчості.

Як приклад можна назвати Бельгію, що прийняла закон, спрямований на протидію відмиванню грошей, одержаних від здійснення різних видів злочинів. У Франції, Данії та деяких інших державах діють специфічні нормативні акти, що регламентують протидію з відмиванням грошей, «отриманих у результаті здійснення злочинів, зв'язаних з наркотиками». У деяких державах, наприклад, у Швейцарії та Німеччині, питання протидії з відмиванням грошей одержали закріплення в Кримінальному кодексі [61, с. 39].

В Австрії ведеться активна підготовка до прийняття нормативних актів, що стосуються протидії з відмиванням грошей. Владні структури цієї держави побоюються, що пробіли в законодавстві в цьому плані наносять і можуть нанести величезний матеріальний і моральний збиток їх суспільству. У цьому зв'язку варто помітити, що їхні тривоги є немарними. Так, в Австрії законодавством перерахованих держав передбачаються максимальна і мінімальна межі покарання за злочини, пов'язані з відмиванням грошей. Так, якщо в США максимум позбавлення волі, що загрожує за відмивання грошей, дорівнює 20 рокам, а у Великобританії – 14 рокам, Франції – 10

рокам, то в Бельгії верхня межа позбавлення волі, передбаченого за такий злочин законом, дорівнює всього 5 рокам. У Швейцарії дії, пов'язані з відмиванням грошей з обтяжуючими обставинами, карають тюремним ув'язненням чи каторжними роботами також терміном до 5 років.

Проведені дослідження показують, що як альтернативу позбавленню волі чи разом з цим видом покарання практично у всіх країнах призначається також штраф. У деяких державах передбачається досить велика сума штрафу: наприклад, у США – до 500 000 доларів чи в розмірі подвійної вартості майна, використовуваного в угоді; в Італії – від 2 до 30 млн лір; у Франції – від 50 000 до 500 000 франків. З обставин, що обтяжують відповідальність, у розглянутих країнах на першому місці перебуває вчинення злочину, пов'язаного з відмиванням грошей в складі банди; на другому – рецидив; на третьому – наявність великих сум «відмитих» грошей чи одержання винною особою значних винагород [83, с. 51–52].

Підсумовуючи аналіз загального міжнародного досвіду та конкретного досвіду зарубіжних країн, можна дійти висновку, що законодавством більшості держав передбачені покарання за вчинення злочинів, пов'язаних з відмиванням грошей. У деяких країнах Європи, де відсутні закони щодо протидії з відмиванням грошей, ведеться активна підготовка до їхнього прийняття. Другий висновок зводиться до того, що між окремими справами існують значні розходження в санкціях злочину, пов'язані з відмиванням грошей. Деякі держави, їх небагато, дуже лояльно ставляться до здійснення в них незаконних фінансових угод, а отже, і в підході до покарання. Третім висновком є наявність у розглянутих країнах твердого регулювання питань покарання за участь в організованих групах (злочинних співтовариствах), що займаються відмиванням грошей. Необхідно відзначити, що тенденція до такого регулювання простежується не тільки у великих індустріально розвинутих країнах, але й в порівняно невеликих державах.

3.2 Шляхи удосконалення законодавства щодо протидії легалізації злочинних доходів

У складних сучасних фінансово-економічних умовах ХХІ століття відмивання грошей вже не є проблемою однієї країни, чи окремого регіону. Тобто, проблема легалізації коштів отриманих злочинним шляхом набула міжнародного характеру та стала однією з глобальних проблем людства, що нами проаналізовано у попередньому підрозділі випускної кваліфікаційної роботи.

В Україні недосконалість законодавства є головною причиною зростання кримінальних правопорушень у сфері підприємницької, бюджетно-податкової та інших видів суспільної діяльності. Виходячи з цього, дедалі більшої уваги зі сторони державних органів вимагає протидія та мінімізація стрімкого зростання криміногенної ситуації в країні.

Адже особливістю формування національних проявів неправомірної (кримінальної) поведінки ряду суб'єктів підприємництва, державного управління, діяльності органів місцевого самоврядування є намагання швидкого неправомірного збагачення.

Застосування необхідних заходів законодавчого впливу у цьому напрямі не лише наблизить Україну до реального покращення відносин фінансово-економічного забезпечення усіх верств громадян у державі, підвищить загальний рівень національної економіки, сприятиме забезпеченню зниження рівня корупції тощо.

У межах дослідження теоретичних та методологічних засад державно-управлінської діяльності з протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, а також визначення дієвості державного правового механізму моніторингу та попередження зазначених протиправних діянь.

Вважаю за доцільне погодитися з думкою В. Білецького, який зазначає, що легалізація злочинних доходів за своєю суттю є складовим елементом організованої злочинної діяльності в цілому, тому що деформує саму

сутність економічної політики держави й при цьому руйнує інститут держави як виключного суб'єкта формування економічної політики. Проте в епоху глобалізації недостатньо лише юридичних методів протидії, необхідні системні управлінські рішення, що базуються на принципах програмування, плановості компетентності тощо [8, с. 35].

Відомо, що з прийняттям і введенням в дію з 1 вересня 2001 р. Кримінального кодексу України (далі – КК України) визначено поняття «відмивання» доходів, одержаних злочинним шляхом. Зокрема, це «вчинення фінансової операції чи укладання угоди з коштами або іншим майном, одержаним внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, а так само набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів» [68, с. 323].

Статтею 209 чинного КК України передбачено кримінальну відповідальність за діяння, пов'язані із вчиненням фінансової операції чи правочину з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів [44].

Основним безпосереднім об'єктом даного злочину є встановлений з метою протидії залученню в економіку «брудних» коштів та виконання

Україною взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань порядок здійснення підприємницької та іншої господарської діяльності [7, с. 22].
Додатковим об'єктом можуть виступати інтереси правосуддя, нормальне функціонування фінансово-кредитної системи, право власності.

Досліджуючи напрями державної політики в сфері подальшого регулювання питання щодо контролю за відмиванням коштів, не слід забувати, що система протидії відмиванню коштів в Україні ускладнена ще й наявністю адміністративної відповідальності.

Адже у Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) у ст. 166-9 (Порушення законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення) встановлено відповідальність за: 1) порушення вимог щодо ідентифікації, верифікації клієнта (представника клієнта), вивчення клієнта, уточнення інформації про клієнта; 2) неподання, несвоєчасне подання, порушення порядку подання або подання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; 3) фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, недостовірної інформації у випадках, передбачених законодавством; 4) порушення вимог щодо зберігання офіційних документів, інших документів (у тому числі створені суб'єктом первинного фінансового моніторингу електронні документи), їх копії щодо ідентифікації осіб (клієнтів, представників клієнтів), а також осіб, яким суб'єктом первинного фінансового моніторингу було відмовлено у проведенні фінансових операцій, вивчення клієнта, уточнення інформації про клієнта, а також усіх документів, що стосуються ділових відносин (проведення фінансової операції) з клієнтом (включаючи результати будь-якого аналізу під час здійснення заходів щодо верифікації клієнта/поглибленої перевірки клієнта), а також даних про

фінансові операції; порушення порядку зупинення фінансових (фінансової) операцій (операції) [36].

За роки дії Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» вбачається, що ефективна державна політика у цій сфері може бути розроблена і реалізована шляхом напрацювання системи законодавчих заходів характеру, спрямованих на мінімізацію злочинних дій в економіці.

Відповідно до цього державна правоохоронна сфера повинна зазнати відповідних змін, які будуть дієвими в боротьбі з легалізацією (відмиванням) коштів, отриманих злочинним шляхом. У той же час, не обійтись без змін в економічній сфері, а саме потрібно створити ефективну систему державного фінансового моніторингу (з безпосередньою функцією нагляду за фінансовими інститутами), стабілізувати взаємодію з міжнародними організаціями в цій сфері, вивчити і впровадити передовий зарубіжний досвід у сфері протидії легалізації «брудних» коштів.

Здійснюючи дослідження, на нашу думку, є доцільним звернути увагу на рівень міжнародного співробітництва України з іншими державами у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Відомо, що регулювання цього питання здійснюється за принципом взаємності відповідно до вже вище згаданого Закону, а також низки міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та інших нормативно-правових актів.

Легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму становить серйозну загрозу фінансовій стабільності і безпеці як України, так і будь-якої іншої окремо взятої держави та світової фінансової системи в цілому.

В умовах глобалізації фінансових ринків боротьба з цими вельми небезпечними видами злочинності набуває все більш виражених форм і методів, має міжнародний характер і вимагає використання ефективних методів, що постійно удосконалюються, в міжнародному масштабі.

Організація ефективною системою протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму у національному, масштабі здатна істотно понизити мотивацію в отриманні таких доходів, і, відповідно, скоротити кількість здійснюваних протиправних дій, виявляти і знищувати джерела «брудних» грошей, а також позбавляти терористичні і злочинні групи необхідного фінансування.

На нашу думку, доцільно виділити низку пріоритетних напрямів діяльності з протидії легалізації кримінальних доходів: 1) посилення контролю за валютними операціями; 2) удосконалення механізмів взаємодії банків, правоохоронних органів і спеціалізованих міжнародних організацій; 3) розвиток системи спеціалізації і координації діяльності органів влади з вироблення і реалізації стратегії боротьби з транснаціональною організованою злочинністю; 4) розробка нових механізмів моніторингу й ідентифікації осіб, помічених у зв'язках з організованими злочинними співтовариствами; 5) розвиток нормативно-правової бази як основи для взаємодії правоохоронних органів із зарубіжними і спеціалізованими міжнародними організаціями.

Вищевказані дії базуються на пропозиціях протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і рекомендаціях міжнародних організацій, які розробляють принципи і стандарти для результативного здійснення політики з відмивання злочинних доходів.

На жаль, наявність великої кількості правових інструментів у досить вузькій сфері свідчить про зарегульованість питання, а відповідно про відсутність регулювання публічно-управлінського впливу на проблему протидії легалізації незаконних доходів. Підсумовуючи підрозділ випускної кваліфікаційної роботи про формування нормативно-правової бази протидії

легалізації злочинних доходів, важливо розуміти, що легалізація злочинно одержаних капіталів на території України сприяє посиленню злочинності у нашій державі, чим підриває міжнародний авторитет української держави як надійного економічного партнера.

Саме тому, складовими публічно-управлінської діяльності у сфері запобігання та боротьби з відмиванням грошей в Україні мають бути: 1) законодавче визначення понять «незаконні доходи», «злочинні доходи», включення їх також до підзаконних та нормативних актів, що регламентують діяльність уповноважених органів; 2) використання під час розробки законодавчих основ протидії легалізації незаконних доходів в Україні визнаних на міжнародному рівні норм і процедур їх пошуку, виявлення та конфіскації; 3) запровадження практики міжвідомчої розробки пропозицій щодо вдосконалення чи зміни законодавчих або нормативних актів, які забезпечують боротьбу з відмиванням «брудних» грошей; 4) боротьба з корупцією та організованою злочинністю в органах управління фінансовобанківською системою та в недержавних кредитно-фінансових структурах; 4) взаємодія та координація зусиль правоохоронних і контролюючих органів у протидії відмиванню коштів, одержаних незаконним шляхом; 5) контроль за дотриманням зобов'язань, передбачених угодами про таку взаємодію; 6) створення багатофункціонального органу, який поєднав би досвід роботи кількох відомств, був здатний вирішити завдання, що виникають у випадку необхідності вжити ефективних заходів з боротьби з відмиванням грошей, отриманих від злочинної діяльності.

Отже, на підставі вищевикладеного, можна зробити узагальнений системний висновок про те, що очевидно є необхідність удосконалення закону про кримінальну відповідальність в частині належного формулювання положення ст. 209 КК України, деталізації її основних визначень та, відповідно, підвищення ефективності її застосування на практиці.

Водночас одним із недоліків формулювання положення диспозиції ч. 1 ст. 209 КК України є розміщення у ній переліку альтернативних активних

діянь, які самі по собі містять ознаки певних процедур, що здійснюються з грошима, у той час сам факт обов'язкового предудвання «легалізації» іншого злочину у ст. 209 КК України не визначено.

Спiрним для застосуваннi на практицi є саме потреба доведення того, що «доходи», якi є предметом даного злочину здобутi саме злочинним шляхом, а не у будь-який iнший спосiб. Недопустимим для кримiнального закону є також формулювання у ч. 1 ст. 209 «суспiльно небезпечного дiяння», у контекстi посилання на таке, як на злочин. Не всi суспiльно небезпечнi дiяння кримiналізованi, вiдповiдно, не всi вони є злочинами. Тому неприпустимо на рiвнi окремої статтi Особливої частини КК України фактично ототожнювати поняття «злочин» i «суспiльно небезпечне дiяння».

Ряд iнших вад чинної редакцiї ст. 209 КК України також впливають на iстотне зниження ефективностi застосування цiєї статтi: вiдсутнiсть поняття «легалiзацiя» (його тлумачення); структурне нагромадження i фактична вiдсутнiсть абстракцiї на рiвнi визначення диспозицiї ч. 1 цiєї статтi; вiдсутнiсть конкретизацiї щодо таких понять, як «набуття», «володiння», «використання»; чергування понять «кошти» i «доходи» як на рiвнi спiввiдношення назви статтi та диспозицiї її ч. 1, так i на рiвнi предметiв альтернативних активних дiянь, зазначених у ч. 1 цiєї статтi: «кошти або iнше майно», «кошти або майно», «доходи» тощо.

Чинна редакцiя ст. 209 КК України якнайскорiше потребує вдосконалення на пiдставi системного аналізу, урахування мiжнародних вимог сучасного свiту щодо протидiї легалiзацiї коштів, здобутих злочинним шляхом, унiфiкацiї його положень з положеннями вiтчизняного закону про кримiнальну вiдповiдальнiсть, а також комплексного дослiдження особливостей побудови норми з урахуванням не лише мiжнародних вимог, а й особливостей та структурно-системних пiдходiв, притаманних вiтчизнянiй класичнiй теорiї кримiнального права.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У результаті аналізу проблематики легалізації (відмивання) доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності у випускній кваліфікаційній роботі сформульовано ряд висновків та пропозицій.

1. Злочинну діяльність це система суспільно небезпечних діянь, передбачених кримінальним законом, яка відображає спрямованість особи, її ставлення до оточення і є усвідомленою та вольовою, цілеспрямованою поведінкою, що складається з різноманітних протизаконних засобів досягнення.

2. Легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом це вид професійної злочинності, який характеризується досконалістю та є основним джерелом існування злочинців, а також потребує спеціальних навичок. До ознак легалізації доходів як професійної злочинної діяльності відносимо: досконалість злочинної діяльності; наявність злочинної спеціалізації; використання результатів злочинної діяльності як основного джерела доходу.

3. Кримінально-правовий аналіз легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, дозволяє стверджувати, що юридичний сторона суспільної небезпеки зазначеного прояву злочинної діяльності полягає в тому, що легалізація доходів відбувається на базі доходів, одержаних у результаті цієї діяльності, котра є дуже небезпечною для окремої держави та її громадян, а також є міждержавною проблемою.

4. Аналіз практики протидії діяльності щодо легалізації злочинних доходів свідчить про неможливість здійснення зазначеної діяльності без наявності корумпованих зв'язків з працівниками апарату державної влади й управління, а також правоохоронних органів. Пропонується розуміти поняття «корупції у сфері легалізації злочинних доходів» як надані такій особі службові повноваження чи пов'язані з ними можливості з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно

обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

5. Технологія злочинної діяльності щодо легалізації доходів поєднує у собі комплекси взаємопов'язаних господарських, посадових, злочинів та злочинів, спрямованих проти власності, і набуває ознак системної діяльності. Одним із головних факторів існування комплексу злочинів як системи, є наявність між злочинами такого зв'язку, що поєднує їх у єдиний ланцюг злочинної поведінки. Цей ланцюг характеризується наявністю основних і допоміжних злочинів. Причому допоміжні злочини є необхідною умовою вчинення основного злочину.

6. Встановлено, що способи легалізації злочинних доходів можуть бути розподілені на дев'ять основних груп. При проведенні складних багатоходових операцій із значними сумами така легалізація відбувається в декілька етапів, що містять у собі: дії злочинців з переривання безпосереднього зв'язку доходів, що легалізуються, із джерелом їхнього походження; дії з відділення злочинних доходів від джерела їхнього походження – маскуванню або заплутуванню слідів; остаточне надання правомірного вигляду володінню, користуванню чи розпорядженню злочинно добутиим майном.

7. Встановлено умови обстановки, що впливають на поведінку злочинців у цій неправомірній діяльності: 1) особливості господарської діяльності юридичної особи, про яку відомо, що її використовували для легалізації коштів. Для легалізації характерно, що інструментом вчинення цього злочину стають спеціально створені для цілей легалізації незаконних доходів підприємства чи структурні підрозділи цілком законних підприємств; 2) виявлення фінансових операцій, що могли бути використані злочинцями для легалізації; 3) ділові й моральні якості безпосередніх виконавців даних

операцій (відомості про їхній спосіб життя, зв'язки). При цьому необхідно мати на увазі, що безпосередні виконавці можуть бути взагалі не інформовані про те, що вони беруть участь у здійсненні злочинної діяльності; 4) стан контролю за виконанням фінансових операцій (укладанням і виконанням угод).

8. Визначено, що місце здійснення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, розглядається нами як сукупне поняття, що поєднує місце виконання окремих дій, фінансових операцій чи інших угод, спрямованих на легалізацію злочинних доходів, а також місце здійснення окремих етапів цього злочину, зокрема, місце, в якому відбувалося маскуванню слідів, місце введення злочинних доходів у легальний обіг. Тобто, місце здійснення легалізації злочинних доходів, – це реально існуючий у певному сенсі простір, у якому протікає і відображається реальна злочинна діяльність з виконання окремих дій і операцій, спрямованих на надання правомірного вигляду володінню, користуванню і розпорядженню доходами, одержаними злочинним шляхом, маскуванню слідів і введення злочинних доходів у легальний обіг.

9. На підставі проведеного дослідження сформовано наступні пропозиції щодо удосконалення теорії кримінально-правового регулювання суспільних відносин та оновлення чинного кримінального законодавства:

1) Запровадити у вітчизняне законодавство рекомендації FATF щодо протидії відмиванню грошей у частині: визначення як тяжкими злочини з відмивання грошей; встановлення кримінальної відповідальності тільки для посадових осіб, а й самих юридичних осіб; розроблення нормативно-правових актів за парадигмою перешкоджання відмиванню злочинних доходів в усіх їх проявах.

2) Державні контролюючі органи України повинні звертати особливу увагу на всі заплутані операції, на великі суми та незвичайні схеми операцій, що не мають очевидної економічної мети або очевидного законного характеру. При виникненні підозри про злочинний характер виникнення

коштів, будь який державний контролюючий орган чи суб'єкт господарювання зобов'язані своєчасно повідомити компетентні органи про свої підозри.

3) У складних умовах постійного бюджетного дефіциту в Україні як альтернативу позбавленню волі і разом з тим видом покарання, за досвідом ряду зарубіжних країн, до суб'єктів злочинного відмивання доходів доцільно застосовувати також штрафи у розмірі подвійної вартості майна, використовуваного в угоді (досвід США).

4) Доцільно до ст. 209 КК України внести уточнення у частині того, що обставини, що обтяжують відповідальність, є вчинення злочину, пов'язаного з відмиванням грошей в складі банди; та наявність великих сум «відмитих» грошей чи одержання винною особою значних винагород.

5) здійснення уникнення недоліків формулювання положення диспозиції ч. 1 ст. 209 КК України щодо розміщення у ній переліку альтернативних активних діянь, які самі по собі містять ознаки певних процедур, що здійснюються з грошима, у той час як сам факт обов'язкового передумання «легалізації» іншого злочину у ст. 209 КК України не визначено.

б) здійснення конкретизації таких понять, як «кошти» і «доходи» як на рівні співвідношення назви статті та диспозиції ст. 209 КК України та її ч. 1, так і на рівні предметів альтернативних активних діянь, зазначених у ч. 1 цієї статті, зокрема, шляхом включення відсилочної норми до Податкового кодексу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко П.П. Кримінальна відповідальність за порушення порядку здійснення господарської діяльності / П.П. Андрушко. – К.: Юрінком Інтер, 2009. 342 с.
2. Боротьба зі злочинністю у сфері підприємницької діяльності: Кримінально-правові, кримінологічні, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми) / В.І. Борисов, Ф.А. Лопушанський та ін. – Х.: Право, 2011. 345 с.
3. Бажанов М.И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины. – Харьков: Право, 2000. – 128 с.
4. Баулін Ю. В. Кримінальне право України. Підручник / Ю. В. Баулін. Харків : Право, 2012. 455 с.
5. Бандурка А. М., Симовьян С. В. Украина против “грязных” денег. Х. : ХНУВС, 2009. С. 35–45.
6. Берзін Л. Визначення складу та розміру доходу в злочинах у сфері господарської діяльності // Право України. – 2013. – №7. – С. 98-104.
7. Бищовець О. В., Погорецький М. А., Сергеева Д. Б. Особливості розслідування легалізації (відмивання) грошових коштів, отриманих злочинним шляхом, з використанням кредитно-банківської системи. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. / за ред. М. А. Погорецького та Д. В. Сергеевої. К. : Алерта, 2015. С. 356.
8. Білецький В. Відмивання грошей і діри в законі / В. Білецький // Підприємництво, господарство і право. 2013. № 6. С. 34–45.
9. Бондарева М. В. Кримінально-правові аспекти відповідальності за легалізацію грошових коштів та іншого майна, здобутих незаконним шляхом: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ. ун-т імені Тараса Шевченка. К., 2000. 17 с.
10. Белкин Р. С. Некоторые вопросы учения о составе преступления в уголовном праве. Юридична Україна, 2011. №4. С.188–195.

11. Бажанов М.І. Множинність злочинів у кримінальному праві: навчальний посібник / М.І. Бажанов. Харків : Право, 2010. 167 с.
12. Бюджетна підтримка та податкове стимулювання національної економіки України: монографія; за заг. ред. Л. Л. Тарангул. Нац. ун-т ДПС України. Ірпінь, Київ : Фенікс, 2012. 532 с.
13. Бюджетний кодекс України: за станом на 1 червня 2010 р. Верховна Рада України. Офіц. вид. – К.: Парламентське видавництво, 2010. 364 с.
14. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2017 рік. URL : <http://www.ibser.org.ua/File/Monitor>.
15. Вереша Р.В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України / Р.В. Вереша. – К. : Атіка, – 2009. – 345 с.
16. Вершинін О. С. Легалізація доходів та іншого майна, набутого незаконним шляхом / О.С. Вершинін // Право і суспільство. – 2015. – № 3. – С. 21–29.
17. Воробей П. А. Теорія і практика кримінально-правового ставлення у вину. К: МП «Леся», 2009. – 184 с.
18. Горшак А., Дидоренко З., Иванов В. Теневая экономика: опыт криминологического исследования. Луганск: РИО , 2000. 173 с.
19. Господарський кодекс України: Офіційний текст. Міністерство юстиції України. К.: Юрінком Інтер, 2010. 214 с.
20. Гулак О. В. Шляхи побудови ефективних державних інституцій: виклики сьогодення. Науковий вісник публічного та приватного права. 2015. № 2. С. 11–14.
21. Гуторова Н. О. Вчинення злочину організованою групою осіб (кримінально-правовий аспект): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Х.: Нац. ун-т внутр. справ. 1996. 22 с.
22. Декларація про державний суверенітет України: Декларація від 16.07.1990 р. № 55-XII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua>.

23. Дмитренко Е. С. Загальнотеоретичні питання механізму правового забезпечення фінансової безпеки держави. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 3. С. 62–69.

24. Дремін В. „Отмывание” доходів: законодательное определение // Юридический вестник Украины. 2010. № 2. С.81–89.

25. Дудоров О. О. Відповідальність за “відмивання” нелегальних прибутків як конвенційний злочин: шляхи вдосконалення кримінального та фінансового законодавства/ О.О. Дудоров // Юридичний вісник України. 2013. № 5. С. 25–34.

26. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика. – К.: Юридична практика, 2003. 924 с.

27. Дудоров О. О., Мельник М. І., Хавронюк М. І. Злочини у сфері підприємництва. – К.: Атака, 2001. – 608 с.

28. Дячук С. І. Виконання наказу чи розпорядження у кримінальному праві / С.І. Дячук. – К. : Атіка. – 2010. – 453 с.

29. Европейский Союз: эволюция концепцій и опыт реформ / В. А. Дадалко, Д. А. Пешко, О. Е. Максимович. – Минск: ЗАО «Армита, Маркетинг, Менеджмент» – 2015. – 230 с.

30. Зінченко І. А. Склад злочину: навчальний посібник / І. А. Зінченко. Х.: Право, – 2010. – 189 с.

31. Зуйков Г. Г. Регулювання ринкової економіки: сучасний кримінально-правовий досвід розвинених країн. / Г.Г. Зуйков. Вип. 1. К. : НІСД, – 2016. – 336 с.

32. Журавель В. Предикатний фактор у структурі елементів криміналістичної характеристики легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом / В. Журавель. // Вісник Академії правових наук України. – 2015. – № 1. – С. 182–189.

33. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973–2012): станом на 20 верес. 2012 р. Упорядники: Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. І. Тютюгін. Х. : Право. 456 с.

34. Інформаційний лист про практику застосування судами законодавства під час розгляду цивільних справ про захист права власності та інших речових прав від 28.01.2013 № 24-150/0/4-13 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://unp-rivne.com/leg>.

35. Кернер Х. Х. Отмывание денег: путеводитель по действующему законодательству и юридической практике; пер. с англ. І. Радіонової. К.: Меркурій, – 1996. – 234 с.

36. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон від 07.12.1984. № 8073-Х. (Редакція станом на 04.09.2017). URL : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

37. Коментар до Кримінального кодексу України: За ред. М. Й. Коржанського. К.: Аттіка, 2001. С. 662.

38. Конституція України: Закон від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua>

39. Користін О. Є. Відмивання коштів: теоретико-правові засади протидії та запобігання в Україні : монографія. К. : ДП “Друкарня МВС України”, – 2009. – 336 с.

40. Кваша О.О. Кримінологічно-правове дослідження організації економічних злочинів / О.О. Кваша // Економіка України. 2015. № 8. С.59–70.

41. Кримінальне право України: Підручник: Загальна частина. За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Харків: – Право, – 2004. – 368 с.

42. Кримінальне право України: Особлива частина. Підручник. За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ-Харків: Юрінформ Інтер Право, 2001. 416 с.

43. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник. Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. проф. В.Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 680.

44. Кримінальний Кодекс України. Х.: ТОВ “Одісей”, 2001. 240 с.

45. Кримінальний Кодекс України: науково-практичний коментар. За ред. В. Т. Маляренка, – 2004, – 1088 с.

46. Кузнецова Н. Ф., Контроль над легалізацією злочинних доходів. Право і суспільство. 2017. № 6. С. 37–49.
47. Кураш Я. М. Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (аналіз складу злочину): навчальний посібник / Я. М. Кураш. – Харків: Право – 2013. – 269 с.
48. Ларін М. Відмивання коштів: боротьба триває / М. Ларін // Юридичний вісник України. – 2011. – № 11. – С.27–37.
49. Марчук Р. П., Попов О. І., Онисьєв В. А. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванням туризму: навч. Посібник. К. : Міжнар. агенція “БІЗОН”, 2008. 384 с.
50. Матусовський Г. А. Про формування методик розслідування злочинів, пов'язаних з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом / Г.А. Матусовський // 36. Мат. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків) 12-13 лют. 2014 р. Х.: Право, 2010. –199 с.
51. Матусовський Г. А. Особливості формування криміналістичної характеристики легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом / Г.А. Матусовський. Х., 2014. –186 с.
52. Матышевский П. С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления. К.: Юринком Інтер, 2016. 240 с.
53. Мельник М., Хавронюк М. Вдосконалення відповідальності за “втечу” капіталів. Юридичний вісник України. 2011. № 5. С. 61–66.
54. Меєрс Ф. У. Нові вимоги закону про банківську таємницю Ф. Меєрс // Американська банківська асоціація. 2010. №25. – 58 с.
55. Мироненко Н. М. Легалізація (відмивання) коштів – різні підходи до поняття: бюлетень з обміну досвідом роботи. – К. : МВС України, 2010. – № 136. – С. 25–28.
56. Мойсик В. Р. Про покарання за новим Кримінальним кодексом України // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 5. – С. 60–69.
57. Навроцький В. О. Господарські злочини: Лекції для студ. юрид. фак./ О.В. Навроцький. Львів: Юрид.фак. Львів. ун-ту, – 2010. – 160 с.

58. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. За ред. В.М. Бурдіна. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 936 с.

59. Науково-практичний коментар Кримінального Кодексу України. За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Каннон, А.С.К., 2001. 1104 с.

60. Ніколаюк С. І., Семчук А. Г. Проблеми оперативного забезпечення протидії легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом. // Науковий вісник. НАВСУ, 2013. № 4. С. 153–161.

61. Ноел Хільман, Джон Т. Лінч. Відповідальність за відмивання грошей. Х: Право, – 2010. 234 с.

62. Панов М. І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. Настільна книга слідчого: наук.- практ. вид. для слідчих і дізнавачів. 2-ге вид.. перероб. і доп. К.: Вид. Дім “Ін Юре”, 2008. – 728 с.

63. Патрик Джек. Щодо питання боротьби з фінансовими злочинами (виявлення, розслідування та судове переслідування за вчинення фінансових злочинів. Фінансова злочинність: Зб. мат. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків). За ред. Борисова В.І. Х: Право, 2012. С. 14–16.

64. Перепелица А. И. Ответственность за преступления в сфере хозяйственной деятельности по новому УК Украины. Фінансова злочинність: Зб. Мат. міжнар. наук.-практ. семінару. За ред. В. І. Борисова. Х.: Право, 2010. С. 7–14.

65. Податкове право: навч. посіб.; за ред. М. П. Кучерявенка. К.: Юрінком Інтер, 2014. – 566с.

66. Податковий кодекс України: від 02.12. 2010 № 2755-VI. (Редакція станом на 01.11.2017). URL. : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

67. Попов В. Ю. Потоки фінансових ресурсів в Україні. Фінанси України. 2012. № 5. С. 77–86.

68. Полторацький О. Б. Дослідження гносеологічної природи легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом / О.Б. Полторацький // Право і суспільство, 2015. Вип. 3. С. 196–203.

69. Попович В. М. Міжнародні економічні відносини. Кримінологічний аспект. К.: Право, 2017. 234 с.

70. Про відмивання, виявлення, вилучення і конфіскацію доходів від злочинної діяльності: Конвенція Ради Європи від 08.11.1990 р. № 141. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>.

71. Про банки і банківську діяльність: Закону України від 7 грудня 2000 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

72. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14.10.2014. № 1702-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18/page>.

73. Про Національну поліцію: Закон України. Відомості Верховної Ради України, 2015 р., № 40-41, ст. 379. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18/page>.

74. Про пробацію: Закон України. Відомості Верховної Ради України, 2015 р., № 13, ст. 93. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18/page>.

75. Про запобігання корупції: Закон України. від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України, 2014 р., № 27, ст. 904.

76. Про практику застосування законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 квіт. 2005 р. № 5. Вісник Верховного Суду України. 2005. № 5 (57). С. 11–23.

77. Про стан законодавства щодо боротьби з корупцією та організованою злочинністю та пропонувані зміни і доповнення до нього. Питання боротьби зі злочинністю: Зб. наук. праць. Випуск 1. Х.: Право, 2016. 211 с.

78. Про судову практику у справах про корисливі злочини проти приватної власності: Постанови Пленуму Верховного Суду України. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2015. №1. 442 с.

79. Ревяко Т. Т. Енциклопедичний словник бізнесмена: менеджмент, маркетинг, інформатика. К.: Техніка, –2016. –854 с.

80. Рябченко О. П. Держава і економіка: адміністративно-правові аспекти взаємовідносин: монографія. Х. : Вид-во ун-ту внутрішніх справ, 2009. – 304 с.

81. Савченко Л. А. Правові проблеми фінансового контролю в Україні: монографія. Ірпінь: Академія державної податкової служби, 2017. 408.

82. Савченко А. “Відмивання” грошей: кримінально-правовий та порівняльний аспекти. / А. Савченко // Право України. 2014. №5. С.38–45.

83. Саніахметова Н.О. Підприємницьке право: суб'єкти підприємництва. Навч. посібник. К.: А.С.К., 2011. – 704 с.

84. Сімовян С. В. Аналіз національного законодавства, що забезпечує боротьбу з відмиванням грошей в Україні. Вісник національного університету внутрішніх справ. Харків. 2003. Вип. 24. С. 92–102.

85. Скобликов П.А. О правовых основаниях изъятия доходов, полученных от противозаконной деятельности / П.А. Скобликов // Держава і право. – № 1. – 2015. С.63–70.

86. Скворцов О.М. Теорія держави і права: навчальний посібник. / О.М. Скворцов. –Х. : Консум, –2012. – 476 с.

87. Словник правових термінів і понять. Навчальне видання. Уклад. О. М. Браніцький, С. І. Марченко, В. В. Шуляк. К.: НАУ. 2002. 71 с.

88. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину /А.В. Савченко // Право і суспільство. – 2015 – Вып. 5. С. 41–49.

89. Стрельцов Є.Л. Господарські злочини / Є. Л. Стрельцов. К: МП «Леся», 2009. –150 с.

90. Текст Неапольської політичної декларації та глобального плану дій проти організованої транснаціональної злочинності: Міжнародно-правові

акти та законодавство окремих країн про корупцію. К.: Юрінком, 1999. С. 88–89.

91. Теорія держави і права: навч. посіб. ; за ред. Ю. А. Ведернікова, А. В. Папірної. К. : Знання, 2008. 333 с.

92. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенка. К. : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

93. Теорія держави і права : підручн. О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Х. : Право, 2015. 368 с.

94. Теорія фінансів : навч. посіб.; заг. ред. О. Д. Василик. К. : Центр навч. літератури, 2015. 480 с.

95. Тлумачний словник української мови: уклад. Т. В. Ковальова, Л. П. Коврига. Х: Синтес, 2002. 672 с.

96. У МВФ закликали Україну не допустити зупинки реформ. Економіка. 2015. URL : <http://www.newsgu.ua/finance>

97. Фесенко Є.В. Група фінансових дій проти відмивання грошей (FATF): правова характеристика / Є.В. Фесенко // Вісн. Київ. ун-ту. юрид. науки. К. – № 32. – 2013. – С.77–89.

98. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

99. Шакун В. І., Мельник П. В., Попович В. М. Міжнародні економічні відносини: міжнародний аспект. К: Правові джерела, – 2017. – 355 с.

100. Щербина В.С. Господарське право: підручник. / В.С. Щербина. К.: Юрінком Інтер, 2006. 656 с.

101. Юридичний словник. За ред. Б. М. Бабія, Ф. Г. Бурчака, В. М. Корецького, В. В. Цветкова. Вид. 2-е, перероб. і доповн. К.: Головна редакція Української енциклопедії, 1993. 871 с.

102. Юридичний словник-довідник. Кол. авт.; за ред.. Ю. С. Шемшученка. К.: Феміда, 1996. 696 с.

103. Юшко С. В., Яценко Л. Д. Організація міжбюджетних відносин в Україні: стан, проблеми і перспективи. Фінанси України. 2009. № 1. С. 23–26.

104. The Ministry of Agriculture, Fisheries and Food (Dissolution) Order: statutory instrument of the Queen's Most Excellent Majesty in Council, 26th march 2002, № 794. URL:<http://www.legislation.gov.uk>.

105. Robert N. Charette Application strategies for risk analysis. New York. Multiscience Press, Inc 1990. 571 p.

106. Robert S. Amazon Get Big Fast: Inside the Revolutionary Business Model That Changed the World. Harper Collins Publishers, 2001. P. 304.

107. Vassen F. European Community: LIFE the Financing Instrument. URL: <http://ec.europa.eu/environment/index.htm>.